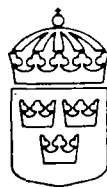

Lagutskottets betänkande

1987/88:33

om vårdnad om barn m.m.

LU

1987/88:33

Sammanfattning

I betänkandet behandlar utskottet nio motioner som på olika sätt anknyter till frågan om vårdnad och umgänge med barn. I motionerna tas upp frågor om bl. a. förbud mot vårdnad och umgänge i vissa fall, domstols sammanfattning i mål om vårdnad och umgänge och juridiskt biträde åt barnet i sådana mål samt vidare spörsmål om interimistiska beslut, vårdnadsutredningar, samarbetssamtal, handläggningen av verkställighetsfrågor och resekostnader m.m. vid utövande av umgänge med barn. Två av motionerna berör också reglerna om underhållsbidrag och i en av motionerna tas upp problemet med olovliga bortföranden av barn i internationella förhållanden. Vidare behandlar utskottet en motion om situationen för ensamstående män.

Utskottet har i april 1988 i Linköping hållit en hearing med anledning av de frågor som behandlas i motionerna. Synpunkter har därvid inhämtats från bl. a. representanter från socialförvaltningarna i Linköping och Norrköping, tingsrätterna i Linköping och Norrköping, länsrätten i Östergötlands län liksom från företrädare för advokat kåren.

Utskottet förordar att motionen om ensamstående mäns situation och de motioner som rör resekostnader vid utövande av umgänge i dessa delar överlämnas till kommittén (S 1986:05) för översyn av reglerna för underhållsbidrag till barn och bidragsförskott. Övriga motionsyrkanden avstyrks av utskottet, bl. a. med hänvisning till de beredningsarbeten som för närvarande pågår inom justitiedepartementet och till pågående utredningsarbete.

Till betänkandet har fogats fyra reservationer. En reservation (fp, c) avser frågan om förutsättningarna för utövande av umgänge med barn. I tre reservationer (fp) yrkas bifall till motionskrav rörande expertmedverkan, interimistiska vårdnadsbeslut och verkställighet av vårdnads- och umgängesavgöranden. Vidare har ett särskilt yttrande (fp) fogats till betänkandet.

Motionerna

1987/88:L402 av Marianne Karlsson (c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att föräldrabalken skall ändras så att en far som sexuellt utnyttjat sitt barn aldrig kan få vårdnaden om detsamma.

1987/88:L410 av Kaj Larsson och Ulla-Britt Åbark (båda s) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen

anförts om behovet av lagstiftning som innebär att vårdnadsutredningar skall vara avslutade inom tre månader.

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av lagstiftning som innebär att föräldrar skall åläggas att hos socialförvaltningen diskutera vårdnadsfrågan innan den avgörs.

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av skärpta regler för att tillförsäkra en förälder med umgängesrätt möjligheten att faktiskt utöva umgänget.

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lagstiftning som innebär att barn i vårdnadstvister får rätt till eget juridiskt ombud.

5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lagstiftning som innebär att samhället skall bidra med ekonomiskt stöd för resekostnader i vissa umgängessituationer.

6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lagstiftning som innebär att föräldrar vid äventyr av vite skall kunna åläggas att inställa sig hos socialmyndigheterna för samtal i sådana fall där rätten till umgänge inte fungerar.

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lagstiftning som innebär att i tvistiga fall skyldigheten att betala underhållsbidrag alltså skall bestämmas av domstol men att fastställandet av bidragsbeloppets storlek skall ankomma på försäkringskassan.

1987/88:L412 av Bengt Westerberg m. fl. (fp) vari med hänvisning till vad som anförts i motion 1987/88:So236 yrkas

1. att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändring i föräldrabalken angående vårdnad och umgänge som anförts i motionen.

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om bortförande av barn.

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om barnpsykolog eller motsvarande barnexpert vid handläggning av vårdnads- och umgängesmål.

1987/88:L414 av Lena Öhrsvik (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av en översyn av reglerna för handläggning av mål rörande barn i syfte att åstadkomma bättre samordning och undvika många och långa processer.

1987/88:L415 av Margit Gennser (m) vari yrkas

1. att riksdagen hos regeringen begär förslag om nya regler vid indexuppräknings av underhållsbidrag till barn i enlighet med motionen.

2. att riksdagen beslutar att kostnader för resor m.m. i samband med utnyttjandet av umgängesrätten med barn i skilsmässoförhållanden skall göras avdragsgilla.

1987/88:L416 av Per Stenmarck och Ewy Möller (båda m) vari yrkas att riksdagen beslutar om ett tillägg till föräldrabalkens 6 kap. 15 § av innebörd att kostnaderna för umgängesrätt med barn skall delas lika mellan föräldrarna, om ej annat avtalats.

1987/88:L419 av Wiggo Komstedt (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om åtgärder för att säkra föräldrars och barns rätt till umgänge med varandra efter skilsmässa eller separation.

1987/88:L420 av Jan Hyttring och Börje Hörnlund (båda c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om åtgärder för att stärka de ensamstående männens situation.

1987/88:L421 av Maria Leissner (fp) vari med hänvisning till vad som anförts i motion 1987/88:So504 yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om konstruktiva separationer.

1987/88:L422 av Nils Carlshamre m. fl. (m) vari med hänvisning till vad som anförts i motion 1987/88:So642 yrkas att riksdagen hos regeringen begär utredning och förslag om de underhållsskyldiga föräldrarnas rätt att utöva umgängesrätten.

Inledning

Den svenska familjerätten har sedan början av 1970-talet varit föremål för en fortlöpande reformering. År 1973 ändrades föräldrabalkens (FB) regler om vårdnad om barn (prop. 1973:32, LU 20). Reformen innebar bl. a. att frågan om vem av makarna som bär skulden till söndringen inte får tillmätas betydelse vid avgörandet av vem av dem som efter skilsmässan skall få vårdnaden om barnen. Samtidigt med ändringarna i skilsmässoreglerna infördes bestämmelser som syftade till att stärka fäders möjligheter att få vårdnaden om sina barn i de fall föräldrarna inte är gifta med varandra. Bestämmelserna innebär att föräldrarna likställs när det gäller rätten att efter särskild prövning få vårdnaden om sina barn.

Ett annat viktigt steg i reformarbetet togs år 1976 då det infördes en möjlighet för föräldrar, som inte är gifta med varandra eller som har skilt sig, att efter prövning av domstol få gemensam vårdnad om sina barn. Vidare utmönstrades termerna barn i äktenskap och barn utom äktenskap ur lagstiftningen som ett led i avvecklingen av den särreglering som gällt för barn till föräldrar som inte varit gifta med varandra. I detta lagstiftnings-ärende begärde riksdagen på hemställan av lagutskottet att förslag till nya regler om underhållsbidrag skulle läggas fram med förtur (prop. 1975/76:170, LU 33).

Riksdagens begäran ledde till att det år 1978 företogs en genomgripande reform av underhållsreglerna i FB som bl. a. innebar att dessa – liksom bestämmelserna om bidragsförskott – anpassades till de nya vårdnadsreglerna (prop. 1978/79:12, LU 9).

I början av år 1983 fattade riksdagen beslut om ändringar i bl. a. FB:s bestämmelser om vårdnad och umgänge (prop. 1981/82:168, LU 1982/83:17). Ett av syftena med lagändringarna var att stärka barnens rättsliga ställning. Genom lagändringarna blev det bl. a. möjligt för makar att utan särskilt domstolsbeslut efter en skilsmässa gemensamt utöva vårdnaden om sina barn. Vidare förenklades förfarandet i fall då ogifta föräldrar

som bör tillsammans med sina barn vill få gemensam vårdnad om barnen. I de ändrade bestämmelserna slås också fast att barnets vårdnadshavare har ansvar för att barnets behov av umgänge med den andre föräldern tillgodoses.

Under våren 1983 antog riksdagen också ändringar i FB:s bestämmelser om verkställighet av allmän domstols avgöranden om vårdnad och umgänge (prop. 1982/83:165, LU 41). Ändringarna innebär bl. a. att möjligheterna att besluta om polishämtning av barn begränsats och att länsrättens befogenhet att vägra verkställighet i viss mån utökats. Vidare ges allmän domstol möjlighet att, i samband med avgörande om vårdnad eller umgänge, i vissa fall förordna om verkställighet.

År 1977 tillsattes utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt med uppdrag att överväga olika åtgärder för att stärka barns rättsliga ställning. Utredningen skulle enligt direktiven själv kartlägga problemområdet och ange i vilka ämnen lagändringar borde komma i fråga. Utredningens första delbetänkande (SOU 1978:10) Om förbud mot aga resulterade i att det i FB infördes förbud mot aga av barn. I sitt andra delbetänkande (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m.m. lade utredningen fram förslag om bl. a. regler om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Vissa av förslagen kom att ligga till grund för de ändringar i FB som genomfördes år 1983. Betänkandet innehöll också förslag om talerätt och representation för barn i mål om vårdnad m.m. År 1982 och 1984 fick utredningen tilläggsdirektiv för sitt arbete. Sälunda skulle utredningen bl. a. undersöka om – och i så fall i vilken utsträckning – barn skall ha talerätt i mål om vårdnad m.m. Utredningen skulle även utreda huruvida domstolarna vid handläggningen av sådana mål bör tillföras barnpsykologisk sakkunskap. Utredningen, vars återstående uppgifter numera överförts till förmyndarskapsutredningen (Ju 1984:07), avgav i början av år 1987 sitt tredje och sista delbetänkande (SOU 1987:7) Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m., vari bl. a. de nyss angivna frågorna behandlas. Betänkandet har remissbehandlats och övervägs för närvarande inom justitiedepartementet.

På begäran av riksdagen (SoU 1985/86:29) tillkallade regeringen under våren 1987 en kommitté med uppgift att göra en översyn av reglerna för underhållsbidrag och bidragsförskott. Riksdagens begäran föranleddes av riksdagens revisorers förslag (förs. 1985/86:17) angående statens utgifter för bidragsförskott m.m. samt motioner angående olika frågor om underhållsbidrag och bidragsförskott. I förslaget förordade revisorerna bl. a. att en utredning angående ett helt nytt system för statens stöd till barn som inte lever tillsammans med båda sina föräldrar kom till stånd samt att därvid vissa delar av FB sågs över.

I direktiven för översynsarbetet (dir. 1986:30) som hänvisar till socialutskottets ovan nämnda betänkande (SoU 1985/86:29) liksom till förslaget från riksdagens revisorer framhålls bl. a. att reglerna om underhållsbidrag och bidragsförskott har behandlats ingående av två statliga utredningar, familjelagssakkunniga och ensamförälderkommittén. Endast en begränsad del av de förslag som avlämnats har kunnat genomföras, vilket enligt direktiven visar hur komplicerat området är. I direktiven framhålls dock att det arbete som utförts av de nämnda kommittéerna och av riksdagens

revisorerna ger en god bild av de tankar och förslag till alternativa regelutformningar som finns och funnits på området samt att materialet ger en god grund för den nya utredningen.

I direktiven ansluter sig departementschefen till socialutskottets uppfattning att det är angeläget att få en allsidig belysning och diskussion av de grundläggande frågorna om bidragsförskottets konstruktion och dess anknytning till FB:s regler om underhållsbidrag. För detta ändamål fordras ytterligare faktaunderlag om den ekonomiska och sociala situationen för såväl underhållsskyldiga som för underhållsberättigade barn och deras vårdnadshavare. Utifrån det faktamaterial som redan finns och det som utredningen kan inhämta bör göras noggranna analyser som beaktar faktorer såsom skillnader i inkomst, familjesituation, bostadssituation m.m. De sociala konsekvenserna av olika lagregleringar bör särskilt belysas. Det anges också att resultatet bör läggas till grund för förutsättningslösa överväganden angående utformningen av samhällets stöd till barn som inte lever samman med båda sina föräldrar. Även frågor om underhållsbidrag bör kunna prövas.

Kommittén bör vidare, anges det, ha frihet att pröva om de nuvarande reglerna över huvud taget bör bibehållas eller om underhållsbidrag och/eller bidragsförskott kan ersättas med andra stödformer och/eller med nya sätt att uppfylla föräldraförpliktelser. I anslutning härtill erinras i direktiven om att olika frågor om brister i bidragsförskotts- och underhållsbidragsreglerna behandlats av revisorerna och i motioner i riksdagen. Enligt direktiven bör dessa frågor fritt kunna prövas av kommittén.

Frågor om vårdnad och umgänge m.m.

Gällande ordning

I 6 kap. FB regleras vem som skall ha *vårdnaden* om ett barn samt frågor om barnets umgänge med annan än vårdnadshavaren. Den grundläggande regeln om vem som skall ha vårdnaden finns i 6 kap. 3 § FB. Där anges att barnet från födelsen står under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra står barnet från den tidpunkten under vårdnad av båda föräldrarna. Den *gemensamma vårdnaden* fortsätter i princip att gälla också efter en äktenskapsskillnad mellan föräldrarna. Ogifta föräldrar kan – om inte domstol tidigare beslutat i vårdnadsfrågan – genom en anmälan till pastorsämbetet få gemensam vårdnad om sina barn (6 kap. 4 § FB). Om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet skall rätten på begäran av någon av föräldrarna besluta att vårdnaden skall anförtros endast en av dem efter vad som är bäst för barnet. Inom ramen för ett äktenskapsskillnadsmål kan rätten fatta ett sådant beslut även utan yrkande om gemensam vårdnad uppenbart är oförenligt med barnets bästa (6 kap. 5 § FB). Har endast den ena föräldern vårdnaden om barnet kan vårdnaden överflyttas till den andra om detta är bäst för barnet (6 kap. 6 § FB).

Om någon av föräldrarna vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till

missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorg om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling skall rätten besluta om ändring i vårdnaden. Är båda föräldrarna på angivet sätt olämpliga som vårdnadshavare skall vårdnaden överflyttas till en eller två särskilt förordnade förmyndare (6 kap. 7 § FB).

FB innehåller också bestämmelser om att barnets vårdnadshavare har ansvar för att barnets behov av *umgänge* med en förälder som inte är vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § FB). Barnet har dessutom rätt till umgänge med annan som står barnet särskilt nära. Om barnets vårdnadshavare motsätter sig det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, skall rätten på begäran av den föräldern besluta i umgägesfrågan efter vad som är bäst för barnet.

I 6 kap. 20 § FB stadgas att rätten i mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge, för tiden till dess att ett lagakraftvunnet avgörande föreligger, får besluta om vårdnad eller umgänge efter vad rätten finner skäligt. Innan ett sådant *interimistiskt beslut* får meddelas skall motparten ha haft tillfälle att yttra sig. Rätten kan också inhämta upplysningar i frågan från socialnämnden. Ett interimistiskt beslut får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft men kan när som helst ändras av rätten.

I mål om vårdnad och umgänge är rätten skyldig att se till att vårdnads- och umgägesfrågorna blir utredda i erforderlig omfattning. Före avgörandet av saken skall socialnämnden höras eller, om det är tillräckligt, beredas tillfälle att yttra sig. Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av det (6 kap. 18 § FB). Domstolen kan förklara ett mål om vårdnad eller umgänge vilande om samtal i syfte att nå enighet i frågan har inletts mellan parterna genom socialnämndens eller något annat organs försorg (6 kap. 19 § FB). I vissa fall kan domstolen, på yrkande av part, kombinera ett avgörande om vårdnad eller umgänge med ett föreläggande vid vite för motparten att lämna ifrån sig barnet (6 kap. 21 § FB).

Mål om vårdnad och umgänge samt om överflyttning av vårdnaden handläggs av allmän domstol, dvs. i första instans av tingsrätt med möjlighet för den förlorande parten att överklaga avgörandet till hovrätt och därefter, under vissa förutsättningar, till högsta domstolen.

I 21 kap. FB finns bestämmelser om verkställighet av allmän domstols avgöranden om vårdnad och umgänge m.m. Mål om verkställighet handläggs av de allmänna förvaltningsdomstolarna, dvs. i första instans av länsrätt vars avgöranden kan överklagas till kammarrätt och därefter, under vissa förutsättningar, till regeringsrätten. När länsrätten förordnar om verkställighet kan den förelägga vite eller, under särskilda förutsättningar, besluta om polishämtning (21 kap. 3 § FB). Länsrätten får innan den förordnar om verkställighet uppdra åt en lämplig person att verka för ett frivilligt överlämnande. Uppdraget skall enligt huvudregeln vara slutfört inom två veckor, men om förutsättningar finns för en frivillig uppgörelse får länsrätten förlänga tiden (21 kap. 2 § FB). Om barnet har fyllt tolv år skall dess vilja beaktas i verkställighetsmålet. Detsamma gäller om barnet inte har fyllt tolv år men nått sådan mognad att dess vilja bör beaktas (21 kap. 5 § FB). Länsrätten kan vägra verkställighet om det är uppenbart att för-

hållandena har ändrats sedan allmän domstol fattade sitt beslut och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad eller umgänge tas upp på nytt. Om länsrätten på nu angivna skäl vägrar verkställighet skall vårdnads- eller umgägesfrågan tas upp av allmän domstol om den som har sökt verkställighet, dennes motpart eller socialnämnden gör ansökan härom (21 kap. 6 § FB). Däremot kan länsrätten inte själv påkalla att saken prövas i allmän domstol.

Även i andra fall kan länsrätten vägra verkställighet, nämligen om det finns risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas (21 kap. 6 § FB).

Allmän förvaltningsdomstol handlägger också mål enligt socialtjänstlagen (1980:620) och lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). I dessa mål skall domstolens bedömning avse bl. a. frågan om det föreligger risk som inte är ringa för att ett barns kroppsliga eller själsliga hälsa skadas i vissa angivna situationer.

I samtliga nu angivna måltyper har domstolen möjlighet att förordna sakkunnig att avge yttrande. En sakkunnig ingår inte i domstolen utan utgör blott ett bevismedel.

Motionsmotiveringar

I *motion L402 (c)* anføres att det förekommit fall då en man dömts till fängelse för sexuellt utnyttjande av sitt barn men trots detta av domstol tillerkänts umgägesrätt med barnet. Med hänvisning härtill yrkar motionären att föräldrabalken ändras så att en far som sexuellt utnyttjat sitt barn aldrig kan få vårdnaden om barnet.

I *motion L410 (s)* föreslås att reglerna om vårdnad och umgänge ändras i flera olika hänseenden. Motionärerna framhåller inledningsvis att en skilsmässa är en uppsplitande process för alla parter och att det i många fall är barnen som far mest illa. Om föräldrarna inte kan komma överens om vårdnaden meddelar tingsrätten först ett interimistiskt förordnande om vårdnaden. Det interimistiska beslutet blir, enligt vad motionärerna framhåller, i de flesta fall avgörande också för vem som slutligt får vårdnaden. Anledningen härtill är i regel att de sociala myndigheterna påbörjar vårdnadsutredningen för sent och inte färdigställer den inom rimlig tid. Motionärerna anser att det bör åligga de sociala myndigheterna att se till att vårdnadsutredningen är klar inom tre månader efter det interimistiska beslutet om vårdnaden. För att underlätta en uppgörelse i godo mellan de tvistande föräldrarna bör vidare en regel införas om obligatoriska informations- och samarbetssamtal under förmedling av socialförvaltningen innan rätten slutligt avgör vårdnadsfrågan.

Motionärerna anför vidare att de flesta skilsmässor för närvarande slutar med att föräldrarna inte kan enas om gemensam vårdnad och att i stället en av dem får vårdnaden och den andra rätt till umgänge. I många fall fungerar dock inte umgänget. Vårdnadshavaren kan försvåra eller rent av sabotera umgänget på många sätt. Enligt motionärerna är det ej minst med hänsyn till barnet angeläget att skärpa de regler som skall tillförsäkra den förälder som inte har vårdnaden möjlighet att faktiskt utöva umgänget.

I de fall då tvist pågår om umgänget har enligt motionärerna den ena föräldern oftast ingen kontakt med barnet. Motionärerna hävdar att en process i sådana fall oftast inte är ett juridiskt utan ett socialt problem, som bör lösas genom att rätten vid vite förelägger parten att närvara vid samarbetsamtal. Ett annat fall då domstol vid vite bör kunna förelägga en part att inställa sig för samtal är att parten avbrutit umgänget med barnet och inte frivilligt ställer upp för samtal kring frågan varför umgänget avbrutits.

Vidare framhålls i motionen att barnet måste skyddas från att utsättas för alltför stor psykisk press i vårdnads- och umgängestvister. Motionärerna yrkar i det sammanhanget på lagstiftning som innebär att barn i sådana tvister får rätt till eget juridiskt ombud. I motionen tas också upp frågor om ekonomiska bidrag till resekostnader i vissa umgängessituationer. Dessa frågor behandlas i ett senare avsnitt av betänkandet.

Motiveringen till yrkandena i *motion L412 (fp)* återfinns i motion So236 om barns livsvillkor. I sistnämnda motion anförs att reglerna om vårdnad och umgängesrätt i vissa avseenden är bristfälliga. Ett problem är, framhåller motionärerna, att vid en skilsmässa domstolens interimistiska förordnande om vårdnaden måste beslutas på inget eller ringa beslutsunderlag samtidigt som ett sådant förordnande ofta blir styrande för den slutliga domen. Ett sätt att komma till rätta med detta förhållande skulle enligt motionärerna vara att båda föräldrarna får behålla den rättsliga vårdnaden, såvida detta inte – efter viss social snabbutredning – befinns oförenligt med barnets bästa. Den faktiska vårdnaden, dvs. hos vem barnet skall bo och få sin dagliga omsorg, skulle däremot – om föräldrarna inte kan enas – kunna tillerkännas en av föräldrarna genom ett tillfälligt förordnande.

I motionen kritiserar vidare reglerna om umgänge med barn i 6 kap. 15 § FB. Enligt motionärerna är reglerna bristfälliga därutinnan att de dels leder till alltför kategoriska beslut om umgänge i enskilda fall, dels inte lyfter fram hänsynen till barnets bästa tillräckligt tydligt. Som exempel på att rättspraxis blivit för mekanisk återges ett fall, snarlikt det som omnämnts i motivering till motion L402 ovan, där en fader efter att ha dömts för sexuella övergrepp mot sin fyraåriga dotter likväl tilldömts umgänge. Ett sätt att förbättra reglerna skulle enligt motionärerna vara att i paragrafens första stycke ersätta formuleringen om att barnets behov av umgänge skall "så långt möjligt tillgodoses" med uttrycket "tillgodoses efter vad som är bäst för barnet". I ett nytt fjärde stycke skulle en precisering kunna ske av olika omständigheter som skall beaktas vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Det skulle då främst gälla barnets ålder och mognadsgrad, den känslomässiga anknytningen mellan barnet och umgängesrättsföräldern, barnets egen inställning samt föräldrarnas inbördes förhållande.

I motionen görs också gällande att länsrättens möjligheter att vägra verkställighet av vårdnads- och umgängedomar borde utökas i fall då verkställigheten medför risk för barnets kroppsliga eller själsliga hälsa. Verkställigheten borde kunna vägras i samtliga fall då verkställighet inte är förenlig med barnets bästa. Länsrätten borde vidare ha möjlighet att med bindande verkan återförvisa vårdnads- och umgängesfrågor till allmän domstol för omprövning.

Ett annat förslag som framförs i motionen är att rätten vid behov skall

kunna utökas med en ledamot som har ingående kunskaper om barns utveckling och behov. Enligt motionärerna kunde denna möjlighet bli till stort gagn i mål där sådan kunskap erfordras, t. ex. i vårdnads-, placerings- och omhändertagandemål. Motionärerna tar också upp problemet med bortförande av barn i internationella förhållanden. Motionsmotiveringen i den delen återges i ett följande avsnitt av betänkandet.

I *motion L414 (s)* påpekas att mål om vårdnad och umgänge avgörs av allmän domstol medan frågor om verkställighet av dessa avgöranden samt mål om tillämpningen av socialtjänstlagstiftningen prövas av förvaltningsdomstol. Detta system sägs leda till bristande samordning och till osäkerhet och förvirring hos alla inblandade. Sålunda kan ett ärende rörande ett barn prövas av olika instanser och med tillämpning av skiftande regler. Flera processer kan också pågå samtidigt. Enligt motionärerna behövs en bättre samordning och en begränsning av antalet processer. En ordning bör tillskapas som ger möjlighet att på ett mera definitivt sätt avgöra frågan om var ett barn skall vistas med hänsyn tagen till samtliga omständigheter. I motionen framhålls att det inte finns någon enkel eller självklar lösning på problemet och att det krävs en genomgripande översyn av de processrättsliga och administrativa förutsättningarna för en samordnad prövning.

I *motion L419 (m)* framhålls att det i många familjer inträffar tragedier på grund av att en förälder som är fullt lämplig att ta hand om sina barn vägras umgänge med dem. Så kan, enligt motionären, vara fallet om en vårdnadsutredning eller en barnpsykiatrisk utredning drar ut på tiden och den icke vårdnadshavande föräldern tvingas avstå från kontakt med barnet. Även en utdragen vårdnadsprocess kan enligt motionären leda till att den tid under vilken en förälder inte får ha kontakt med sitt barn utsträcks. Sistnämnda förhållande kan, framhåller motionären, utnyttjas som ett argument mot att den föräldern skall tilldömas vårdnaden. Även efter det att domstol beslutat om umgänge kan vårdnadshavaren motverka detta umgänge. Sålunda kan vårdnadshavaren göra sig oanträffbar eller flytta till avlägsen ort eller ändra tidpunkterna för umgänget.

Visserligen kan, påpekar motionären, begäran om verkställighet framställas hos länsrätten, men även en sådan process kan förhalas av vårdnadshavaren och således dra ut på tiden. Om vårdnadshavaren inte efterkommer länsrättens beslut om vitesföreläggande måste den umgängesberättigade återkomma med en ansökan om utdömande av vitet. Om vårdnadshavaren har dålig ekonomi har vitet heller inte någon effekt. Motionären påpekar att länsrättens beslut om verkställighet är tidsbegränsade vilket kan leda till att föräldrar under flera år får komma in med nya ansökningar om verkställighet. Processerna medför också kostnader som kan bli betungande för den som söker verkställighet.

De påtalade hindren för en förälder att utöva sin umgängesrätt visar enligt motionären att åtgärder måste vidtas i syfte att skapa goda förhållanden för berörda parter efter separationen. Man bör exempelvis ta större hänsyn till barnens uppfattning. Ett sätt att ta till vara de yngre barnens intressen skulle vara att tillsätta en ombudsman för barn under tolv år, vilken skulle kunna framföra barnens synpunkter vid vårdnadstvister. Vidare bör domstolarna, vid bedömning av vårdnadstvister, lägga större

vikt än hittills vid att barnen kan upprätthålla goda relationer till båda föräldrarna. Motionären påtalar också att de underhållsskyldigas förening krävt att tiden för utredning och skriftväxling i verkställighetsmål skall begränsas till 60 dagar från det talan anhängiggjordes, alternativt att, om så ej kan ske, tingsrätts dom om umgänget skall gälla fram till dess att länsrätten fällt sin dom i målet.

Motionären yrkar att vad som anförts om åtgärder för att säkra föräldrars och barns rätt till umgänge med varandra efter separation skall ges regering-
en till känna.

I motion So504, som innehåller motiveringen till yrkandet i *motion L421(jp)*, anføres att det måste bli mer naturligt för män att fortsätta att vara "nära pappor" även efter en separation. Motionären framhåller att många separationer urartar i svåra vårdnadstvister, där mannen till slut ändå drar det kortaste stråket. Motionären hänvisar till att det i andra länder, bl. a. Storbritannien, fordras att makarna är överens om hur vårdnaden om barnet skall ordnas innan de kan ta ut skilsmässa. Enligt motionären skapar en sådan lagregel förutsättningar för samarbete, och det bör övervägas att införa en liknande regel för svenskt vidkommande. Motionären yrkar att vad hon i motionen anför om konstruktiva separationer skall ges regering-
en till känna.

Motiveringen till *motion L422 (m)* återfinns i motion So642 angående familjepolitiken. I sistnämnda motion framhålls att de problem som i många fall vidlåder de underhållsskyldiga föräldrarnas möjlighet att ha umgänge med sina barn måste lösas. Motionärerna begär att regeringen ges i uppdrag att utreda denna fråga och lägga fram förslag till riksdagen.

Frågornas tidigare behandling i riksdagen

Som inledningsvis nämnts genomfördes år 1983 ändringar i FB:s regler om vårdnad och umgänge. Med anledning av motioner som syftade till en förstärkning av umgängesmöjligheterna i olika avseenden erinrade utskottet i lagstiftningsärendet (prop. 1981/82:168, LU 1982/83:17) om vad utskottet tidigare vid flera tillfällen framhållit, nämligen att det är viktigt att barnet ges tillfälle till ett väl tilltaget umgänge med den av föräldrarna som är skild från vårdnaden. Utskottet underströk att samhället därför måste se allvarligt på åtgärder från vårdnadshavarens sida som syftar till att omintetgöra eller försvåra för den umgängesberättigade att träffa barnet. Att en förälder konsekvent vidtar åtgärder med åsidosättande av barnets intresse i detta hänseende talade enligt utskottet för att hans eller hennes lämplighet som vårdnadshavare kan behöva omprövas. Umgängets betydelse borde, fortsatte utskottet, uppmärksammas vid valet av vårdnadshavare, och domstolen borde, såsom också hade framhållits i propositionen, till vårdnadshavare förordna den av föräldrarna som kan antas bäst främja ett nära och gott umgänge mellan barnet och den andra föräldern, såvida inte andra omständigheter talar för en annan lösning. Utskottet ansåg dock på närmare anförda skäl att de då aktuella motionerna inte borde föranleda någon åtgärd från riksdagens sida.

I lagstiftningsärendet hade utskottet att ta ställning också till en i pro-

positionen föreslagen ändring beträffande reglerna om *interimistiska beslut* i vårdnads- och umgänges mål. I syfte att bredda underlaget för domstolens interimistiska beslut hade sålunda i propositionen föreslagits att det i 6 kap. 20 § FB togs in en bestämmelse av innebörd att domstol innan sådant beslut meddelas kan inhämta upplysningar från vederbörande socialnämnd. Enligt departementschefen var tanken bakom förslaget inte att socialnämnden på detta stadium skulle göra någon mera omfattande utredning, utan yttrandet fick oftast inskränka sig till upplysningar om sakförhållanden. Tiden för lämnande av upplysningar borde enligt propositionen kunna begränsas till ett par veckor.

I sitt nämnda betänkande erinrade lagutskottet om att underlaget för domstolens interimistiska beslut i vårdnads- och umgänges mål som regel var magert. Oftast hade domstolen inga andra uppgifter än de som parterna själva lämnat. På grund av vårdnadsutredning m.m. kunde det sedan förflyta lång tid innan ett slutligt avgörande kom till stånd. Erfarenhetsmässigt stämde det slutliga avgörandet oftast överens med det interimistiska beslutet. Enligt utskottet var det obestridligt att föräldrar som skilts från vårdnaden genom ett interimistiskt beslut ofta ansåg sig ha ett sämre utgångsläge inför det slutliga avgörandet av vårdnadsfrågan än den förälder som förordnats som vårdnadshavare. De kände sig också många gånger utpekade som olämpliga som vårdnadshavare. I sammanhanget anmärkte utskottet att utredningen om barnens rätt hade föreslagit att domstolen skulle få möjlighet att besluta interimistiskt enbart om bostaden för barnet och därmed inte behöva avskära någon av föräldrarna från vårdnaden. Förslaget hade dock avvisats i propositionen med hänvisning bl. a. till att om föräldrarna inte kan enas i frågan om var barnet skall bo, det knappast är troligt att de efter ett sådant beslut kan samarbeta i övriga frågor som rör vårdnaden.

Utskottet framhöll vidare i betänkandet att det var angeläget att domstolens bedömning grundas på ett så fylligt underlag som möjligt. Utskottet såg därför med tillfredsställelse att möjlighet öppnades att inhämta snabbyttrande från socialnämnden. Även efter ett sådant yttrande kan dock, framhöll utskottet, domstolens underlag vara bristfälligt. En möjlighet för domstolen att inskränka det interimistiska beslutet till att avse enbart barnets bostad skulle därför kunna vara av värde. Genom ett sådant beslut skulle det gå att undvika ett mer eller mindre prejudicerande beslut i vårdnadsfrågan i ett stadium då utredningen ännu är ofullständig. Enligt utskottets mening borde man inte heller bortse från att ett sådant begränsat beslut kanske också kan öka möjligheten för parterna att bli ense om hur vårdnaden om barnet skall ordnas. Utskottet ansåg därför att frågan om att på angivet eller på annat motsvarande sätt begränsa det interimistiska beslutet förtjänade att övervägas ytterligare. Utskottet förklarade sig förut-sätta att så skulle komma att ske inom utredningen om barnens rätt och i regeringens kansli.

I betänkandet behandlade utskottet också den mera allmänna frågan om möjligheten att genom stöd- och hjälpinsatser av olika slag åstadkomma *samförståndslösningar* mellan parterna i vårdnads- och umgänges tvister. Utskottet konstaterade därvid att en äktenskapsskillnad endast undantags-

vis torde kunna genomföras i samförstånd och helt utan svårigheter för föräldrarna och barnen. Många gånger är konflikterna mellan föräldrarna djupa och uppsplitande, något som påverkar också barnen negativt. Dessamma torde gälla vid en separation mellan ogifta föräldrar med gemensam vårdnad. Föräldrar och barn i konflikt- eller problemsituationer kan emellertid erbjudas betydelsefulla stöd- och hjälpinsatser. I första hand nämnde utskottet socialnämndernas ansvar enligt socialtjänstlagen för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Utskottet hänvisade till vad som i propositionen anförts om att en kontaktperson enligt socialtjänstlagen kan utses t. ex. då en vårdnadshavare begär att få hjälp vid utövandet av vårdnaden. Flera kommuner drev enligt utskottet försöksverksamhet med samarbetssamtal för att vid skilsmässokonflikter och i liknande situationer hjälpa föräldrarna att bearbeta sina konflikter och i samförstånd söka lösningar för framtiden. Utskottet framhöll vidare att betydelsefulla insatser också gjordes vid bl. a. familjerådgivningsbyråerna och av den psykiska barn- och ungdomsvården samt ätt även t. ex. medlare, läkare, advokater, kyrkliga företrädare och privata organisationer utförde betydelsefulla uppgifter på området.

Som ovan nämnts antog riksdagen under våren 1983 ändringar också i FB:s bestämmelser om *verkställighet* av allmän domstols avgörande angående vårdnad eller umgänge (prop. 1982/83:165, LU 41). I propositionen föreslogs att verkställighetsmålen även i fortsättningen skulle handhas av länsrätten. Propositionen gick härutinnan emot ett av utredningen om barnens rätt framlagt förslag (SOU 1979:63) om att dessa mål skulle flyttas från länsrätterna till de allmänna domstolarna. Enligt utredningen skulle fördelarna med en sådan ordning vara bl. a. att domstolen självant skulle kunna ta upp frågan om vårdnad eller umgänge och att muntlig förhandling regelmässigt skulle kunna förekomma i målen.

I anslutning till propositionens förslag i den nu berörda frågan framhöll lagutskottet att vissa fördelar skulle kunna uppnås om verkställighetsfrågorna handlades av allmän domstol. Bl. a. skulle muntlig förhandling som regel förekomma. Utskottet erinrade vidare om att utskottet tidigare vid flera tillfällen hade uttalat att umgängessabotage från vårdnadshavarens sida kan visa att denne är olämplig som vårdnadshavare och att en omprövning av vårdnaden därför kan vara påkallad. Mot en överflyttning talade emellertid att det förelåg en risk för att verkställighetsmålen skulle kompliceras och försenas om samtidigt med verkställighetsfrågan själva frågan om vårdnaden och umgänget på nytt skulle prövas. Det hade också visat sig att det i det stora flertalet mål om verkställighet inte var påkallat att allmän domstol omprövade det tidigare avgörandet om vårdnad eller umgänge. Att det i vissa fall kunde finnas ett behov av omprövning utgjorde enligt utskottets mening inte vägande skäl för att också verkställighetsmålen bör prövas av allmän domstol. Av stor betydelse var vidare det faktum att länsrätterna sedan länge hade erfarenhet av såväl verkställighetsmålen som närliggande mål rörande sociala frågor. Länsrätternas organisation var dessutom, vilket även utredningen om barnens rätt hade framhållit, väl anpassad för praktiska verkställighetsfrågor och för en skyndsam handläggning. Härtill kunde enligt utskottet läggas att behovet av muntliga förhandlingar i verkställig-

hetsmålen tillgodosågs genom en i propositionen föreslagen regel om att länsrätterna skall hålla sådana förhandlingar om det inte är uppenbart obehövligt. Sammanfattningsvis ansåg utskottet att övertygande skäl anförts för ståndpunkten att verkställighetsmålen alltså borde handläggas av länsrätterna.

Beträffande propositionens förslag i övrigt framhöll utskottet vikten av att man i verkställighetsmålen i första hand strävar efter att få till stånd ett frivilligt överlämnande av barnet och att, om tvångsmedel måste användas, vitesföreläggande bör vara det huvudsakliga tvångsmedlet. De i propositionen föreslagna inskränkningarna av möjligheterna till polishämtning innebär enligt utskottet att verkställighetsreglerna skulle komma att få en väl avvägd utformning. I sammanhanget underströk utskottet vikten av att beslut om hämtning, sedan möjligheterna till frivillig fullgörande uttömts, verkställs så snart som möjligt. Fördrojningar av själva verkställigheten på kanske flera månader måste nämligen vara synnerligen påfrestande både för parterna i ärendet och, inte minst, för barnet. Utskottet framhöll slutligen att de nya reglerna om förfarandet i länsrätten gav goda förutsättningar för att barnet frivilligt överlämnas men att samtidigt risken kunde öka för långt utdragna verkställighetsförfaranden. Utskottet förklarade sig förutsätta att regeringen med uppmärksamhet följde tillämpningen av förfarandereglererna och tog de initiativ som kunde visa sig erforderliga.

Vid 1984/85 års riksmöte behandlade utskottet en motion med liknande syften som den nu aktuella motionen L414. I sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1984/85:5) erinrade utskottet om att det under förarbetena till den år 1983 införda lagstiftningen om vårdnad och umgänge samt om verkställighet av sådana avgöranden befunnits föreligga övervägande skäl för att verkställighetsmålen också i fortsättningen borde handläggas av förvaltningsdomstol. Utskottet pekade vidare på att man måste skilja den rättsliga vårdnaden om ett barn från den faktiska vården av barnet. Inget hindrar att den faktiska vården utövas av annan än vårdnadshavaren. Denna kan exempelvis överlämna den faktiska vården till fosterföräldrar utan att det härigenom sker någon ändring i hans eller hennes rättsliga vårdnad. I socialtjänstlagen, som i princip bygger på frivillighet, regleras bl. a. förfarandena i samband med att ett barn tas emot och vårdas i ett annat hem än vårdnadshavarens. Ett barn kan också utan vårdnadshavarens samtycke beredas vård utanför det egna hemmet, om det brister i omsorgen om barnet.

I anslutning till vad som hade anförts i motionen framhöll utskottet att både bestämmelserna i FB om vårdnad m.m. och reglerna i socialtjänstlagstiftningen om vård kan bli aktuella beträffande ett och samma barn. Utskottet delade uppfattningen att systemet kunde verka förvirrande och skapa osäkerhet hos inblandade parter. Systemet kunde också missbrukas av t. ex. föräldrar som är oense i vårdnadsfrågan. Det saknades uppgifter om hur pass vanligt det var att processer rörande ett barn drevs genom instansordningarna enligt ett lagkomplex eller parallellt med varandra enligt de båda lagkomplexen. Enligt utskottets uppfattning lät sig emellertid parterna i övervägande antalet fall nöjas med tingsrättens resp. länsrättens avgörande. Detta hindrade dock inte att utskottet såg allvarligt på sådana

fall där systemet uppenbart missbrukas genom att man i strid mot barnets intressen överklagar eller begär omprövning i mål om vårdnad om eller vård av barn. Utskottet förklarade sig därför ha förståelse för syftet bakom motionen. Med hänvisning till det arbete som bedrevs av utredningen om barnens rätt och de tilläggsdirektiv som utredningen erhållit samt under uttalande att resultatet av utredningens arbete borde avvaktas avstyrkte dock utskottet bifall till motionen.

I april 1987 behandlade utskottet ett flertal motioner som på olika sätt anknöt till frågor om vårdnad och umgänge med barn. I motionerna togs upp jämte annat frågor om handläggningen av mål rörande vårdnad och umgänge samt om samarbetssamtal vid vårdnadstvister.

I två av de nämnda motionerna restes krav på medverkan av bl. a. *barnpsykiatrisk expertis* vid handläggningen av vårdnads- och umgänges-mål. I sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1986/87:25) erinrade utskottet i det sammanhanget om de förslag som lagts fram av rättegångsutredningen i betänkandet (SOU 1987:13) *Expertmedverkan och specialisering* samt av utredningen om barnens rätt i betänkandet SOU 1987:7. Enligt vad lagutskottet uttalade i sitt betänkande borde regeringens ställningstagande till de båda nu nämnda utredningsförslagen och vad som kunde framkomma vid remissbehandlingen av dem inte föregripas genom något uttalande från riksdagens sida. Utskottet avstyrkte därför bifall till motionerna.

I betänkandet behandlade lagutskottet också en motion med samma innehåll som den nu väckta motionen L419 angående föräldrars och barns möjligheter till umgänge med varandra efter skilsmässa och separation. Utskottet framhöll att det för att ett barn skall få en trygg uppväxt och en god utveckling är av väsentlig betydelse att barnet har nära och goda relationer med båda sina föräldrar. Det sagda gällde inte minst barn till föräldrar som inte bor tillsammans. Det sagda således helt i barnets intresse, framhöll utskottet, att dess behov av kontakt med båda föräldrarna kan tillgodoses. Samhället måste därför se allvarligt på åtgärder från vårdnadshavarens sida som syftar till att omintetgöra eller försvåra för den umgängesberättigade att träffa barnet. Utskottet hänvisade till att i FB intagits en uttrycklig bestämmelse om vårdnadshavarens ansvar för att barnets behov av umgänge tillgodoses och erinrade om vad utskottet tidigare framhållit i frågan (LU 1982/83:17). Utskottet förklarade sig ha stor förståelse för syftet med motionen men ansåg att motionärens önskemål vad gällde umgängets betydelse för avgöranden i vårdnadsfrågor torde vara tillgodosett genom gällande regler. Däremot var det otvivelaktigt så att de processuella reglerna kan missbrukas av föräldrar som är oense i vårdnads- och umgängesfrågan genom att de i strid med barnets intressen t. ex. förhalar och fördröjer avgörandet i vårdnads- eller umgänges mål samt i verkställighetsärenden. Utskottet hänvisade i det sammanhanget till de förslag till regeländringar som framlagts av utredningen om barnens rätt i dess betänkande SOU 1987:7. Enligt utskottets mening fick utredningens förslag anses i väsentlig mån tillgodose motionärens önskemål. Eftersom regeringens ställningstagande till förslagen inte borde föregripas borde motionen i förevarande del inte föranleda någon riksdagens åtgärd.

I en annan motion, som behandlades av utskottet i samma betänkande, hade begärts utredning dels huruvida frivilligt ingångna överenskommelser skapar bättre förutsättningar hos föräldrar att fullfölja det ekonomiska föräldraansvaret än beslut fattade av myndighet, dels vilka besparingar som skulle kunna göras om ett större antal vårdnads- och umgängeskonflikter löstes genom samarbetssamtal i stället för juridiskt processande. Mot bakgrund av bl. a. vad utskottet tidigare anfört om betydelsen av samförståndslösningar fann utskottet att det skulle vara av värde om en sådan utvärdering som hade begärts i motionen kom till stånd. I sammanhanget ville utskottet hänvisa till att utredningen om barnens rätt i sitt nyssnämnda betänkande åter tagit upp frågor om samarbetssamtal och förslagit att sådana samtal, i de fall där förutsättningar finns för det, normalt skall föregå domstolshandläggningen av vårdnads- och umgängestvister samt att domstolen skall ges rätt att initiera samarbetssamtal. Även med hänsyn till det sålunda framlagda förslaget framstod den av motionärerna begärda utvärderingen som befogad och utskottet ansåg regeringen borde ges i uppdrag att genomföra den. Vad utskottet anfört med anledning av motionen gavs regeringen till känna.

Pågående arbete

Frågan om expertmedverkan i de allmänna domstolarna har övervägts av rättegångsutredningen. I betänkandet (SOU 1987:13) Expertmedverkan och specialisering föreslår utredningen att tingsrätterna och hovrätterna skall få en generell möjlighet att förordna en expert som särskild ledamot i rätten. Reglerna i FB om rättegången i vårdnads- och umgänges mål föreslås ändrade så att expert kan medverka vid avgörande av sådana mål. Rättegångsutredningens förslag har remissbehandlats och övervägs för närvarande inom justitiedepartementet.

Utredningen om barnens rätt föreslog i sitt andra delbetänkande (SOU 1979:63) omfattande ändringar i föräldrabalkens regler om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Förslagen lades till grund för ny lagstiftning om vårdnad och umgänge m.m. (prop. 1981/82:168 och 1982/83:165, LU 1982/83:17 och 41). Vissa av utredningens förslag ansågs dock böra övervägas ytterligare. Det gällde bl. a. frågan om talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m.m.

I tilläggsdirektiv år 1982 gavs utredningen i uppdrag att fullfölja arbetet med frågan om talerätt och representanter för barn i vårdnads mål m.m. Utredningen skulle också överväga hur barns rättsliga ställning kan stärkas i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen och LVU. Vidare lades en del ytterligare uppgifter på utredningen. Det gällde dels en utvärdering av 1974 års förmynderskapslagstiftning och frågor i övrigt rörande lagstiftningen om förmynderskap och godmanskap, dels en översyn av lagstiftningen om adoption, dels vissa frågor om skydd för ofödda och om äktenskap med minderåriga.

Utredningen fick år 1984 nya tilläggsdirektiv. Enligt dessa skulle utredningen i fortsättningen överväga frågor om talerätt och representation

för barn i mål om vårdnad m.m., barns rättsliga ställning enligt socialtjänstlagen m.m., handläggningen av mål eller ärenden om vårdnad om eller vård av barn och sekretesskydd för barn. I direktiven angavs närmare utredningens uppgifter i dessa delar. Dessutom skulle utredningen fullfölja sitt tidigare uppdrag beträffande vissa frågor om adoption.

I tilläggsdirektiven angavs bl. a. att utredningen borde överväga i vad mån man bör vidta särskilda åtgärder för att tillföra domstolarna barnpsykologisk sakkunskap vid handläggningen av särskilt komplicerade mål eller ärenden om vårdnad om eller vård av barn och att utredningen i nämnda frågor skulle samråda med rättegångsutredningen, som enligt uppgift i direktiven, i sitt fortsatta arbete torde komma in på närgränsande frågor.

Utredningen om barnens rätt avgav som inledningsvis nämnts i januari 1987 sitt tredje delbetänkande (SOU 1987:7) Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m., vari bl. a. läggs fram förslag i de av utredningen tidigare behandlade frågorna om barn i vårdnadskonflikter och barns rättsliga ställning i mål som rör barns personliga angelägenheter. I betänkandet föreslås bl. a. att barnet får talerätt i mål om vårdnad och umgänge, dvs. blir en med föräldrarna i princip likvärdig part i sådana mål, att barnet fr. o. m. tolv års ålder får rätt att självt föra sin talan, att barn under tolv år skall kunna få ett offentligt biträde som i egenskap av dess särskilda ställföreträdare får föra barnets talan inför domstolar och andra myndigheter samt att också barn över tolv års ålder skall ha möjlighet att få stöd och hjälp av ett offentligt biträde. Vidare föreslås att det sekretesskydd som rättsordningen tillförsäkrar varje medborgare i fråga om barn skall gälla också i förhållande till vårdnadshavaren i vissa fall och att barn under tolv år under vissa förutsättningar skall ha möjlighet att få socialt bistånd även om vårdnadshavaren inte samtycker till det.

Utredningen uppmärksammar också frågan om de interimistiska beslutens styrande inverkan på de slutliga avgörandena i vårdnadstvister. För att motverka sådana effekter föreslår utredningen att domstolen så långt det är möjligt försöker undvika att meddela interimistiska beslut om vårdnad. Om det trots allt blir nödvändigt att fatta ett interimistiskt beslut skall domstolen i första hand tillgripa en av utredningen föreslagna ny möjlighet att bestämma endast var barnet skall bo under tiden fram till dess vårdnadsfrågan slutligt avgörs.

I utredningens betänkande föreslås vidare att åtgärder vidtas med syfte att motverka upprepade och onödigt långdragna vårdnadsprocesser. Som ett led i denna strävan föreslås att socialnämnden inte längre skall yttra sig i vårdnads- och umgängesprocesser. Härigenom skulle de rättegångsliknande förfaranden som ibland förekommer hos socialnämnden kunna undvikas. Domstolen föreslås få ökade styrfunktioner genom att vårdnadsutredningens omfattning och inriktning skall bestämmas i samråd med utredaren och genom att domstolen skall kunna fastställa en tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. I fall då den som förlorat en vårdnads- eller umgängesprocess inom kort tid därefter på nytt väcker talan inför domstol föreslår utredningen att domstolen under vissa förutsättningar skall kunna meddela dom på handlingarna och utan att stämning utfärdas.

Även spörsmålet om expertmedverkan har tagits upp av utredningen om

barnens rätt. I betänkandet hänvisas till rättegångsutredningens ovan nämnda förslag. Enligt utredningen om barnens rätt finns det inte anledning att för närvarande föra fram tanken på att speciellt för mål om barn införa en ordning med särskilda barnpsykologiska experter i domstolen. Utredningen vill dock inte utesluta att det kan förekomma mål där det skulle kunna vara till fördel om det medverkade en expert.

Frågan om det bör öppnas en möjlighet till expertmedverkan bör enligt utredningen bedömas i samband med rättegångsutredningens förslag. Utredningen om barnens rätt förordar för sin del att domstolarna i ökad omfattning bör förordna att en erfaren barnpsykolog, barnpsykiatriker eller annan med särskilda kunskaper om barn och barns behov skall anlitas som sakkunnig vid handläggningen av mål om barn.

Det av utredningen om barnens rätt i januari 1987 överlämnade betänkandet har remissbehandlats och förslagen övervägs nu inom justitiedepartementet. Bl.a. som ett led i departementets beredningsarbete inbjöd departementet i mars 1988 ett stort antal myndigheter och organisationer till överläggningar rörande reglerna om vårdnad om och umgänge med barn. Vid överläggningarna förekom ingående diskussioner av frågor med anknytning såväl till utredningens förslag som till flertalet av de i förevarande betänkande behandlade motionsyrkandena.

Genom regeringsbeslut i november 1987 har utredningen om barnens rätt lagts ned. De delar av utredningens uppdrag som då inte hade slutförts — vissa frågor om adoption m.m. — har förts över till förmynderskapsutredningen (Ju 1984:07).

Som ovan redovisats har riksdagen på lagutskottets initiativ (LU 1986/87:25) givit regeringen i uppdrag att företa en utvärdering av verksamheten med samarbetssamtal m.m. i vårdnads- och umgängeskonflikter. Regeringen (socialdepartementet) har i beslut den 14 januari 1988 uppdragit åt socialstyrelsen att företa den av riksdagen begärda utvärderingen samt att undersöka hur verksamheten med familjerådgivning skall kunna tryggas. I uppdraget ingår även att utreda i vilken utsträckning samarbetssamtal förekommer för närvarande, hur dessa leds och vilka kvalifikationer som fordras hos samtalsledarna. Vidare ingår att utvärdera i vilken mån sådana samtal leder till att föräldrarna blir överens om hur vårdnads- och umgängesfrågorna skall lösas vid separationen samt i vilken utsträckning enigheten består i tiden efter separationen.

Uttalande av justitieombudsmannen

Justitieombudsmannen (JO) har i sin vid riksmötet 1982/83 avgivna ämbetsberättelse gjort vissa uttalanden rörande handläggningstider i vårdnadsärenden (s. 189 ff). Sålunda bör enligt vad JO uttalade en vårdnadsutredning, om samarbetssamtal inte äger rum och speciella förhållanden inte föranleder annat, kunna slutföras inom sådan tid att socialnämndens yttrande är domstolen till handa inom tre eller högst fyra månader från det begäran om yttrande inkom till socialförvaltningen. I den utsträckning som samarbetssamtal förekommer måste emellertid godtas att längre tid för-

flyter, innan domstolen kan få yttrandet. Även i dessa senare fall bör dock tillses att längre tid inte anslås än som är nödvändigt för att uppnå ändamålet med samtalen eller för att konstatera att man inte uppnår syftet med dem. Detta bör i flertalet fall kunna ske inom loppet av tre eller högst fyra månader. Även om både samarbetssamtal äger rum och vårdnadsutredning sker, bör alltså yttrandet kunna vara domstolen till handa inom sju eller högst åtta månader.

Visst uttalande i riksdagen

I svar på en i riksdagen ställd fråga (1986/87:595), vari hade hänvisats till ett rättsfall där en fader dömts till fängelse för sexuella övergrepp mot sin fyraåriga dotter men trots detta tilldömts umgängesrätt med dottern, framhöll dåvarande justitieministern den 22 maj 1987 (rd 1986/87:129) att reglerna om umgänge med barn ändrades den 1 juli 1983. Lagändringarna innebar enligt justitieministern att rätten, vid prövning av frågan om barnets umgänge med den förälder som inte är vårdnadshavare, har att avgöra umgängesfrågan uteslutande med utgångspunkt i vad som är bra och lämpligt för barnet. Justitieministern påpekade att det i förarbetena till den nu gällande regeln särskilt framhålls att umgänge inte bör komma till stånd, om det kan befaras att barnet kan ta fysisk eller psykisk skada vid umgänget. För sin del ansåg justitieministern att en allmänt hållen regel som den nuvarande ger domstolarna utrymme att döma så att något olämpligt umgänge inte kommer till stånd. Däremot skulle en detaljreglering i lag beträffande umgänget leda till att domstolarna snärjdes in på ett sådant sätt att de inte skulle kunna behandla det enskilda fallet efter egna meriter och så bra som möjligt.

Underhållsbidrag till barn, kostnad för umgänge med barn, m.m.

Gällande ordning

Som framgår av vad utskottet inledningsvis anfört tillkom år 1978 genomgripande förändringar i FB:s regler om underhållsbidrag till barn. Nu gällande bestämmelser innebär i huvudsak följande.

Föräldrarnas underhållsskyldighet gäller i princip till dess barnet fyller 18 år men kan i vissa fall utsträckas till dess barnet blir 21 år. Underhållsplikten är numera aldrig ovillkorlig utan beror av föräldrarnas ekonomiska förmåga och barnets behov. Föräldrarna skall sinsemellan ta del i kostnaderna för barnets underhåll efter vars och ens förmåga. En förälder har rätt att förbehålla sig ett belopp för sitt eget underhåll när underhållsbidrag skall bestämmas till ett barn. Förbehåll får också ske för skälig bostadskostnad. I vissa fall kan den underhållsskyldige förbehållas även belopp för hemmavarande makes eller samboendes underhåll. Också försörjningsskyldighet mot egna barn som vistas hemma beaktas när bidraget skall beräknas.

Enligt 7 kap. 2 § FB skall förälder fullgöra sin underhållsskyldighet genom att betala underhållsbidrag till barnet om föräldern inte har vårdna-

den om barnet och inte heller varaktigt bor tillsammans med barnet. Om föräldrarna har gemensam vårdnad föreligger skyldighet för förälder att utge underhållsbidrag om barnet varaktigt bor tillsammans med endast den andra föräldern. Underhållsbidraget skall vanligtvis betalas förskottsvis för kalendermånad till vårdnadshavaren eller vid gemensam vårdnad till den förälder som bor tillsammans med barnet.

En förälder som är skyldig att betala underhållsbidrag har enligt 7 kap. 4 § FB rätt till avdrag på bidraget, om han eller hon har haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn. Avdraget är en fjrtiondel av underhållsbidraget för varje helt dygn som barnet vistas hos föräldern. Varar vistelsen en hel månad, blir avdraget alltså tre fjärdedelar av det månatliga underhållsbidraget. Om det finns särskilda skäl kan domstol bestämma andra villkor för denna avdragsrätt. Föräldrarna kan också själva avtala om andra villkor. Om det redan vid underhållsbidragets fastställande tagits hänsyn till att den bidragsskyldige föräldern i väsentlig mån fullgör sin underhållsskyldighet genom att ha barnet hos sig (s. k. nettoavtal) föreligger inte någon rätt till avdrag.

Om den icke vårdnadshavande föräldern är bosatt på annan ort kan utövandet av den förälderns umgänge med barnet vara förenat med särskilda kostnader. Någon generell möjlighet för den föräldern att, utöver vad som följer av de nyssnämnda reglerna i 7 kap. 4 § FB, få ersättning för sådana kostnader finns inte.

Underhållsbidrag fastställs genom avtal eller av allmän domstol genom dom. I princip har föräldrarna full frihet att träffa avtal om underhållsbidrag. Dom eller avtal om underhållsbidrag kan jämkas, bl. a. om ändring i förhållandena föranleder det. Vidare kan ett löpande underhållsbidrag omprövas efter sex år utan att någon ändring i förhållandena inträtt.

Underhållsbidrag till bl. a. barn är indexreglerade genom att de enligt lagen (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag skall justeras varje år i förhållande till penningvärdets förändring. Anpassningen av bidragets storlek följer ändringarna i basbeloppet. Ändringen av underhållsbidraget till barn var tidigare begränsad till sju tiondelar av det procenttal med vilket basbeloppet ändrats, och ändring skulle ske först om basbeloppet ändrats med minst 5 %. Efter lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1987 följer ändringen av underhållsbidraget helt ändringarna av basbeloppet. Fordran på obetalda underhållsbidrag preskriberas efter tre år.

Nära samband med reglerna om underhållsbidrag har bestämmelserna i lagen (1964:143) om bidragsförskott. Bidragsförskott får lämnas när barnet är bosatt i Sverige. Är barnet inte svensk medborgare krävs att vårdnadshavaren är bosatt här och att denne eller barnet vistats här sedan minst sex månader. Bidragsförskott utgår i princip när ingendera eller bara den ena föräldern har vårdnaden om barnet. Bor barnet tillsammans med en förälder som inte är vårdnadshavare utgår dock inte förmånen. Har båda föräldrarna vårdnaden gemensamt kan bidragsförskott utgå om den ene föräldern inte varaktigt bor tillsammans med barnet. Bidragsförskott lämnas inte om vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att bidra eller att medverka till att få underhållsbidrag eller faderskap till barnet fastställt. Även i vissa andra fall kan bidragsförskott vägras, bl. a.

om fastställt underhållsbidrag betalas i vederbörlig ordning och bidraget inte understiger vad som kan utgå i bidragsförskott.

Bidragsförskott utgår normalt längst till dess barnet fyller 18 år och i regel – efter lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1987 – med 40 % av basbeloppet per år. Om den underhållsskyldige betalar det fastställda underhållsbidraget och detta är lägre än vad som kan utgå i form av bidragsförskott, utgör bidragsförskottet skillnaden mellan underhållsbidraget och 40 % av basbeloppet. Något återkrav riktas i dessa fall inte mot den underhållsskyldige. Vidare gäller att om ett fastställt underhållsbidrag uppenbarligen understiger vad den underhållsskyldige bör betala i bidrag, utgår bidragsförskottet inte med högre belopp än underhållsbidraget.

När en underhållsskyldig har delgivits beslut om att bidragsförskott har beviljats, skall inbetalningarna av underhållsbidraget upp till bidragsförskottsnivån i fortsättningen göras till försäkringskassan. Utgivna bidragsförskott skall i princip återbetalas av den bidragsskyldige föräldern. Den ovan redovisade rätten till avdrag på underhållsbidrag föreligger också då bidragsförskott utgår. Om den underhållsskyldige har rätt att göra avdrag minskas utgående bidragsförskott i motsvarande mån.

För en utförligare redogörelse för bestämmelserna om underhållsbidrag och bidragsförskott hänvisas till lagutskottets yttranden LU 1985/86:2 y och LU 1986/87:3 y samt till socialutskottets betänkanden SoU 1985/86:29 och SoU 1986/87:10.

Motionsmotiveringar

I ovan nämnda *motion L410 (s)* anføres att orsaken till att en del skilsmäso-barn inte har något egentligt umgänge med den ena föräldern kan vara geografiska avstånd i förening med brist på ekonomiska resurser. För att stödja dessa barn borde framhåller motionärerna, samhället ge bidrag till ett visst antal resor per år. Dessutom bör de föräldrar som av skilda anledningar inte vill ha umgänge med sina barn betala ett högre underhållsbidrag för att kompensera vårdnadshavaren för dennes merutgifter till följd av det uteblivna umgänget. Motionärerna kritiserar vidare reglerna för fastställande och utbetalning av underhållsbidrag. Enligt motionärerna är reglerna krångliga och bidrar till att konflikter uppkommer mellan parterna. Motionärerna anser att underhållsbidragets storlek skall fastställas av försäkringskassan och inte som i dag av domstol. Domstolens uppgift bör inskränkas till att, i tvistiga fall, avgöra om underhållsskyldighet alls föreligger. Försäkringskassans beslut om storleken av underhållsbidraget skall vara baserat på inkomst och det antal barn som den bidragsskyldige har försörjningsplikt för. Besluten skall kunna överprövas av en särskild försäkringsnämnd, vars beslut skall kunna överklagas hos domstol. Motionärerna yrkar att det anförda ges regeringen till känna.

I *motion L415 (m)* anføres att de nuvarande reglerna om automatisk indexuppräknings av fastställda underhållsbidrag kan skapa betydande svårigheter för bidragsgivaren, eftersom dennes nominella löneökningar i regel inte räcker för att kompensera indexuppräknings av bidraget. Effekten härav förstärks av de skattekonskvenser som inträder vid inkomstökning.

Med tiden kan det uppstå en betydande skevhet i de ekonomiska relationerna mellan bidragsgivaren och bidragstagaren. Enligt motionären finns det ingen självklar lösning på detta problem, men en möjlighet kan vara att anpassa indexhöjningen så att den inte överstiger de genomsnittliga reallönehöjningarna under året.

I samma motion tas också upp en fråga om resekostnad vid utövande av umgänge med barn. Enligt motionären kan en fränskild make som inte har vårdnaden om barnen men som vill utnyttja sin umgängesrätt ofta ådra sig betydande kostnader för resor. För att skilsmässor i sådana situationer inte skall leda till att kontakten mellan den maken och barnen bryts bör resekostnaderna göras avdragsgilla vid inkomstbeskattningen, på liknande sätt som är möjligt beträffande kostnad för dubbel bosättning. Motionären yrkar att riksdagen beslutar om sådan avdragsrätt i enlighet med vad som anförts i motionen.

Motionärerna i *motion L416 (m)* framhåller att ett hinder för ett väl fungerande umgänge kan vara att föräldrarna inte kommit överens om fördelningen av den kostnad som umgänget medför. Motionärerna hävdar att det t.o.m. förekommer att en vårdnadshavare flyttar långt från den andre föräldern för att på så vis försvåra eller omöjliggöra umgänget. Långa resor kan i sådana fall innebära dryga kostnader för den förälder som inte har vårdnaden. Med hänsyn härtill och under anförande att det är av största vikt för barnet att det har fortlöpande kontakt med båda föräldrarna yrkas i motionen att 6 kap. 15 § FB förses med ett tillägg av innebörd att kostnaderna för umgänget skall delas lika mellan föräldrarna, om ej annat avtalats. Motionärerna hänvisar därvid till att lagutskottet tidigare (LU 1977/78:23) framhållit att det kan finnas skäl att undanröja hinder för utövandet av umgänget i fall då föräldrarna bor långt ifrån varandra och anser att det bör ankomma på utskottet att utarbeta förslag till erforderlig lagtext.

Även i ovan nämnda *motion L419 (m)* betonas vikten av att barn och föräldrar kan behålla kontakten efter det att föräldrarna separerat. Ett sätt att underlätta att så sker är att, i de fall vårdnadshavarens flyttning orsakar utgifter för den andre föräldern vid utövande av umgänge med barnet, låta föräldrarna solidariskt svara för dessa merkostnader. Motionären yrkar att det anförda ges regeringen till känna.

I *motion L420 (c)* hävdas att männen ofta blir orättvist behandlade vid en separation. De kan, framhåller motionärerna, hamna i situationer där de mer eller mindre tvångsmässigt förlorar möjlighet till fördjupade och utvecklande kontakter med sina barn. Samtidigt tvingas männen betala dryga underhåll, varigenom de förlorar ekonomiska möjligheter att bygga upp ett eget positivt liv – ett liv som också skulle kunna inrymma goda relationer med barnen. Särskilt besvärlig blir situationen för dem som inte har sina barn boende på samma ort eller ens i samma landsdel. Enligt motionärerna måste det skapas garantier för att männen får en rättvis behandling i de angivna situationerna. Motionärerna yrkar att vad de i motionen anför om behovet av att stärka de ensamstående männen situation ges regeringen till känna.

I regeringens proposition 1986/87:35 föreslogs jämte annat ändringar i då gällande regler beträffande *indexuppräkn*ing av underhållsbidrag till barn. Propositionsförslaget innebar att den årliga uppräknings av dessa underhållsbidrag, som sedan år 1979 hade skett med endast sju tiondelar av basbeloppsändringen och företagits först om basbeloppet ändrats med minst 5 %, i fortsättningen helt skulle följa basbeloppsutvecklingen. Enligt vad som angavs i propositionen var bakgrunden till den då rådande begränsningen av uppräknings av underhållsbidragen att den basbeloppsanknutna indexuppräknings före år 1979 ansågs ha medfört kännbara påfrestningar för många underhållsskyldiga vilkas inkomster inte hade ökat i samma takt. Höjningarna åren 1975–1978 hade uppgått till resp. 11, 11, 7 och 14 %. Mellan åren 1983 och 1985 hade emellertid den reala timlönen i stort sett varit oförändrad eller förbättrats. Att under dessa förhållanden ha kvar en regel om begränsad uppräknings av underhållsbidragen till barn skulle enligt propositionen gynna den bidragsskyldige på bekostnad av det allmänna eller vårdnadshavaren.

Vid riksdagsbehandlingen (SoU 1986/87:10) av propositionen avgav lagutskottet yttrande i ärendet. I yttrandet konstaterade lagutskottet (LU 1986/87:3 y) att en av orsakerna till de ökande kostnaderna för bidragsförskottssystemet var att underhållsbidrag till barn och därmed återbetalningsskyldighet för utgivna bidragsförskott endast i begränsad utsträckning räknats upp i förhållande till basbeloppsförändringarna medan bidragsförskottsbeloppet följt dessa förändringar fullt ut. Lagutskottet framhöll att de skäl som en gång motiverat denna ordning inte längre förelåg, bl. a. eftersom förändringarna i penningvärdet de senaste åren varit mindre kraftiga. Det borde också beaktas att det rådande systemet innebar att barn som fått sitt behov av underhåll tillgodosett inom ramen för bidragsförskottssystemet fått full kompensation för basbeloppsförändringarna medan de barn som uppburit bidrag från den underhållsskyldige kompenserats endast i begränsad utsträckning. En sådan ordning borde enligt lagutskottets uppfattning inte bibehållas när det av hänsyn till den underhållsskyldiges intressen inte längre fanns behov av den. På anförda skäl förklarade sig lagutskottet inte ha något att erinra mot propositionens förslag i angivet hänseende. Lagutskottet tillade att regeländringarna fick ses som ett provisorium i avvaktan på resultatet av det då nyligen beslutade utredningsarbetet beträffande översyn av reglerna för underhållsbidrag till barn och bidragsförskott (dir. 1986:30).

I sitt, av riksdagen godkända, betänkande förklarade sig socialutskottet dela lagutskottets uppfattning. Socialutskottet ville för sin del särskilt peka på att det finns ett stort antal barn som står utanför bidragsförskottssystemet. I dessa fall innebar den dåvarande ofullständiga uppräknings av underhållsbidraget att vårdnadshavaren automatiskt fick svara för en allt större andel av kostnaderna för barnet. Socialutskottet tillstyrkte således propositionens lagförslag i förevarande del.

Frågan om *kostnader för umgängesresor* har riksdagen med anledning av motionsyrkanden behandlat vid flera tillfällen tidigare. Sålunda prövades

frågan vid riksmötet 1985/86 med anledning av förslaget från riksdagens revisorer (förs. 1985/86:17) angående statens utgifter för bidragsförskott, m.m. I yttrande till socialutskottet över förslaget och motioner i olika frågor framhöll lagutskottet (LU 1985/86:2 y) att det är olyckligt om ekonomiska omständigheter lägger hinder i vägen för ett utövande av umgänget. Lagutskottet kunde därför ansluta sig till den ståndpunkten att båda föräldrarna i görligaste mån skall dela på det ekonomiska ansvaret. Lagutskottet erinrade om att utskottet tidigare även ställt sig positivt till att statsmakterna söker undanröja hinder för utövandet av umgängesrätten i fall då barnet och den umgängesberättigade föräldern inte bor i närheten av varandra och att utskottet då förutsatt att ensamförälderkommittén skulle ta upp spörsmålet.

I sitt yttrande påpekade lagutskottet vidare att ensamförälderkommittén i sitt betänkande hade föreslagit att ett stöd i form av kontant resebidrag skulle kunna utgå vid umgänge inom landet. Lagutskottet erinrade därvid om att utskottet hösten 1985 (LU 1985/86:1) ansett att något slutligt ställningstagande till önskemålet om en ändring i FB inte borde göras innan resultatet förelåg av det då pågående beredningsarbetet beträffande ensamförälderkommitténs förslag.

Sammanfattningsvis ansåg utskottet att en utredning om samhällets stöd till barn som inte lever tillsammans med sina föräldrar borde komma till stånd och att även frågor om underhållsbidrag borde kunna prövas vid utredningsarbetet. Lagutskottet som bl. a. framhöll att riksdagen inte genom några uttalanden om revisorernas och motionärernas förslag borde binda utredningens arbete förordade, såvitt då var i fråga, att vad lagutskottet hade anfört med anledning av motionsyrkandet om resekostnader vid utövandet av umgänget gavs regeringen till känna.

I socialutskottets av riksdagen godkända betänkande (SoU 1985/86:29) förordades på närmare angivna skäl bl. a. att en utredning om bidragsförskottssystemet borde komma till stånd. Med anledning av motioner i olika frågor, bl. a. spörsmålet om resekostnader, anförde socialutskottet att utredningen fritt borde kunna pröva de synpunkter och förslag som hade framförts. Vad socialutskottet sålunda anförde med anledning av revisorernas förslag och motionerna gavs regeringen till känna. Något särskilt tillkännagivande om lämpligheten av att frågan om resekostnader vid utövande av umgänget togs upp till övervägande av den föreslagna utredningen, i enlighet med vad lagutskottet hade förordat, gjordes således inte.

Frågan om resekostnader vid utövande av umgänge behandlades våren 1987 ånyo av riksdagen med anledning av motioner, däribland en motion med samma syfte som den nu aktuella motionen L419. I sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1986/87:25) anmärkte lagutskottet att den av riksdagen tidigare begärda utredningen kommit till stånd och att utredningen enligt direktiven fritt bör kunna pröva de olika frågor som hade tagits upp i de tidigare nämnda riksdagsmotionerna i ämnet. Med hänsyn till vad lagutskottet anfört i sitt yttrande (LU 1985/86:2 y) till socialutskottet förutsatte lagutskottet att utredningen skulle komma att ta upp frågan om resekostnader vid utövandet av umgänge i hela dess vidd. Något särskilt tillkännagivande i saken från riksdagens sida kunde därför inte anses erforderligt, i följd varav utskottet avstyrkte bifall till motionsyrkandena.

Som utskottet i det föregående angivit tillkallade regeringen våren 1987 en kommitté med uppgift att göra en översyn av reglerna för underhållsbidrag och bidragsförskott. Kommittén skall enligt sina direktiv bl. a. förutsättningslöst se över reglerna om underhållsbidrag, bidragsförskott och andra system som påverkar särlevande föräldrars ekonomi. En närmare redogörelse för de uppgifter som anförtrots kommittén har lämnats i betänkandets inledande avsnitt (s. 4 f.), vartill hänvisas. Utredningens arbete beräknas vara avslutat under år 1989.

Olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden

Gällande ordning

Domar och beslut som meddelas i Sverige beträffande frågor om vårdnad och umgänge kan i princip endast verkställas i Sverige. I fråga om verkningar i Sverige av utländska avgöranden i sådana frågor saknas generella regler. Genom särskilda författningar har emellertid införts regler om verkställighet i Sverige av avgöranden i vårdnads- och umgägesfrågor som meddelats i annat nordiskt land eller Schweiz. Lagstiftningen har föranletts av överenskommelser som Sverige träffat med de nämnda länderna varigenom varje land åtagit sig att erkänna giltigheten av avgöranden som meddelats i något av de andra länderna. I övrigt har Sverige inte ingått några internationella överenskommelser om erkännande av vårdnads- och umgägesavgöranden. En följd av det anförda är att det i regel saknas möjlighet att få svenska avgöranden om vårdnad eller umgänge genomdrivna i andra länder än de nämnda.

Den förälder som är vårdnadshavare och har blivit fräntagen sitt barn, genom att den andre föräldern obehörigen har tagit med sig barnet till ett annat land eller olovligt hållit det kvar där, kan vända sig till utrikesdepartementet för att få hjälp att få tillbaka sitt barn. I avsaknad av internationella överenskommelser har emellertid departementet begränsade möjligheter att lämna biträde i dessa fall.

Motionsmotivering

I *motion L412 (fp)* påtalas, utöver vad som återgivits i föregående delar av betänkandet, att det ökande antalet fall av olovligt bortförande av barn utgör ett tilltagande problem i internationella rättsförhållanden. Problemet består främst i att en förälder utan lov för med sig barnet till ett annat land för att undanhålla den andra föräldern vårdnaden om barnet. Hit hör emellertid också fall då en förälder håller kvar barnet i ett annat land efter umgängestidens utgång eller efter det att domstol har anförtrott vårdnaden åt den andra föräldern.

Motionärerna framhåller att den ökade rörligheten över gränserna medför ett allt större behov av en internationell reglering på området och att det

är särskilt viktigt att få till stånd ett samarbete mellan länder. Det är emellertid så, konstaterar motionärerna, att anslutning till internationella konventioner i dessa frågor inte föreligger från de stater med vilka de största problemen föreligger. Det är därför angeläget att Sverige verkar för bilateral avtal med dessa länder.

Enligt motionärerna är det också angeläget att internationella organ som är verksamma i det land dit barnet bortförts, exempelvis Rädda barnen och Röda korset, automatiskt kopplas in för att i görligaste mån ge hjälp och stöd samt kontrollera t. ex. barnets hälsotillstånd. Motionärerna anser att det är mycket viktigt att dessa organ upprättar kontakt med den i Sverige kvarvarande föräldern, så att dennes känsla av övergivenhet minskar och barnets återflyttning till Sverige underlättas.

Motionärerna yrkar (yrkande 2) att vad i motionen anförts om bortförande av barn ges regeringen till känna.

Pågående arbete

Frågor om olovligt bortförande av barn behandlas i en inom justitiedepartementet upprättad promemoria (Ds Ju 1986:7) Olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden.

I promemorian föreslås att Sverige ansluter sig dels till Europarådskonventionen den 20 maj 1980 om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn, dels till Haagkonventionen den 25 oktober 1980 om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn. Genom att ansluta sig till dessa konventioner kan Sverige komma med i ett internationellt samarbete som syftar till att motverka olovliga bortföranden av barn i internationella förhållanden.

En anslutning till Europarådskonventionen skulle innebära att sådana avgöranden rörande vårdnaden om och umgänge med barn eller rätten att ta vård om barn som har meddelats i en konventionsstat kan erkännas och verkställas i Sverige. På samma sätt kan avgöranden av detta slag som har meddelats här i landet få verkan i de andra konventionsstaterna. Även i de fall en förälder har vårdnaden om sitt barn direkt på grund av lag och barnet olagligen förts bort till en annan konventionsstat kan överflyttning från denna stat komma i fråga.

En anslutning till Haagkonventionen skulle innebära att det blir möjligt konventionsstaterna emellan att få överflyttat ett barn som olovligen har förts bort från den stat där barnet hade sitt hemvist vid bortförandet eller som olovligen hålls kvar i en annan konventionsstat.

Promemorians förslag innebär att konventionerna införlivas med svensk rätt genom att bestämmelserna i konventionerna tas in i en ny lag om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn. En proposition på grundval av promemorian beräknas bli avlämnad till riksdagen hösten 1988.

Motioner med liknande syfte som den nu väckta behandlades av riksdagen våren 1987. I sitt av riksdagen godkända betänkande med anledning av motionerna framhöll lagutskottet (LU 1986/87:25) att s. k. internationella barnarov utgjorde ett synnerligen allvarligt samhällsproblem. När ett barn olovligen bortförs eller kvarhålls utomlands får det oftast tragiska konsekvenser för både barnet och den kvarvarande föräldern. Den ovisshet om t.ex. hur och när den ofrivilliga separationen skall upphöra, som såväl barnet som föräldern tvingas leva i, medför vidare stora påfrestningar för dem. Eftersom möjligheterna att återföra ett barn som bortförts till eller kvarhålls i ett annat land, i avsaknad av internationella överenskommelser, är starkt begränsade kan föräldern inte heller påräkna någon effektiv hjälp från vare sig svenska eller utländska myndigheter. Det sagda gäller i vart fall när kvarhållandet inte direkt strider mot det landets lagstiftning. Visserligen kan, fortsatte utskottet, en vårdnadshavare vars barn olovligen hålls kvar i ett annat land vända sig till utrikesdepartementet för att få hjälp med att få tillbaka sitt barn. Antalet framställningar till utrikesdepartementet hade dock enligt utskottet fortlöpande sjunkit, troligen till följd av departementets begränsade möjligheter att lämna biträde i dessa fall.

Enligt utskottets mening var det angeläget att man från svensk sida kraftfullt engagerade sig i kampen mot det problem som de internationella barnaroven utgör. Utskottet noterade med tillfredsställelse att frågan om Sveriges tillträde till Europarådskonventionen och Haagkonventionen övervägdes inom regeringskansliet. Utan att vilja föregripa ett ställningstagande i tillträdesfrågan kunde utskottet dock konstatera att en svensk anslutning till konventionerna innebar en lösning endast i förhållande till de övriga konventionsstaterna. Som hade framhållits i departementspromemorian i ämnet var det inte realistiskt att räkna med att konventionerna skulle få någon större anslutning från de stater i förhållande till vilka problemet är störst. Utskottet ville därför understryka det angelägna i att Sverige tog upp förhandlingar med dessa länder i syfte att få till stånd överenskommelser som kunde motverka internationella barnarov. Med hänsyn till att det i många fall kunde visa sig svårt att nå en tillfredsställande lösning förhandlingsvägen var det viktigt att man också prövade andra vägar. Möjligheterna för Sverige att inom olika internationella organisationer verka för att olovligt bortförda barn återförs till sina föräldrar borde sålunda uppmärksammas och prövas. Utskottet underströk vidare vikten av att svenska myndigheter genom diplomatiska kanaler eller på annat sätt i största möjliga utsträckning försöker bistå vårdnadshavarna i deras strävan att återfå sina barn. Exempelvis borde vårdnadshavaren få hjälp med att anskaffa advokat och annat bistånd som kan behövas för att vidta rättsliga åtgärder.

Med hänsyn till frågans stora betydelse förklarade sig utskottet utgå från att regeringen skulle ta de initiativ som var påkallade för att problemet med de internationella barnaroven skulle kunna undanröjas eller i vart fall minskas. Något särskilt uttalande från riksdagens sida med anledning av motionerna ansåg utskottet därför inte vara erforderligt.

Justitieministern har nyligen i riksdagen besvarat en interpellation om rättskyddet för barn i äktenskap mellan svenskar och invandrare (rd 1987/88:103). I sitt svar hänvisar justitieministern till att regeringen under maj månad 1988 kommer att till lagrådet remittera det ovan nämnda förslaget om Sveriges anslutning till Europaråds- och Haagkonventionen. Om förslaget genomförs skulle enligt justitieministern möjligheterna att förhindra olovliga bortföranden av barn i internationella förhållanden öka. Vissa stater, bl. a. en del av de stater med vilka Sverige har de största problemen, kommer dock att stå utanför det internationella samarbetet. Enligt justitieministern arbetar regeringen med att få till stånd lösningar också i dessa fall. I sitt svar framhöll justitieministern vidare att det för att hindra olovliga bortföranden självfallet var viktigt att det också fanns tillräckligt effektiva straffbestämmelser. I samband med en inom justitiedepartementet pågående allmän översyn av straffskalorna för olika brott kommer även straffskalan för brottet egenmäktighet med barn att övervägas. I anslutning härtill förklarade justitieministern, med hänvisning till några aktuella domstolsavgöranden, att det för närvarande inte fanns behov av nya straffregler för det fall att den som fört bort barnet inte medverkar till att barnet förs tillbaka. Justitieministern försäkrade att hon såg mycket allvarligt på sistnämnda problem och att hon, om den nuvarande lagstiftningen skulle visa sig otillräcklig, givetvis var beredd att ta upp saken på nytt.

Helt nyligen har utrikesministern i riksdagen besvarat en fråga om förhandlingar om återförande av barn som olovligen bortförts till Tunisien (rd 1987/88:111). I svaret konstaterade utrikesministern att det inte beror på brist på agerande från utrikesdepartementets eller den svenska ambassadens i Tunisien sida att de ifrågavarande vårdnadsärendena inte kunnat lösas. Problemet låg enligt utrikesministern i olikheterna i rättsuppfattning mellan Tunisien och Sverige. Utrikesministern framhöll att en grundregel i den tunisiska lagstiftningen är att fadern ensam har den juridiska vårdnaden om barnen. Det förhållandet att Tunisiens president i två vårdnadsärenden tagit direkt kontakt med de svenska kvinnorna visade emellertid att de internationella vårdnadsfrågorna fått uppmärksamhet i landets regering. Utrikesministern framhöll att man från utrikesdepartementets sida givetvis skulle fortsätta att följa frågan främst genom ambassaden i Tunis, som sedan länge var engagerad i dessa ärenden. Han hoppades vidare att de internationella konventioner om olovliga bortföranden av barn m.m., som regeringen inom kort kommer att föreslå att Sverige ansluter sig till, vinner en bred internationell anslutning och gör det möjligt att undvika vårdnads tvister mellan länderna. För närvarande var, förklarade utrikesministern, departementets möjligheter att bistå i rättsligt hänseende begränsade till att föreslå en lämplig advokat som ombud på platsen. Utrikesministern förklarade vidare att man självfallet också kunde verka på diplomatisk väg, men att man då skulle komma ihåg att barnet oftast är medborgare i det andra landet och att ett sådant agerande kan uppfattas som en inblandning i de nationella domstolarnas handläggning. En motsvarande inblandning

skulle inte accepteras från svensk sida. Slutligen framhöll utrikesministern att han hade stor förståelse för den oerhört svåra situation som de drabbade mödrarna befinner sig i samt att frågorna tyvärr var mycket komplicerade allra helst som ländernas rättssystem av bl. a. kulturella, religiösa och historiska skäl är så olikartade.

LU 1987/88:33

Utskottet

Inledning

I betänkandet behandlar utskottet nio motioner som på olika sätt berör förhållandet mellan särboende föräldrar och deras barn. I motionerna tas upp frågor om bl. a. förutsättningarna för vårdnad och umgänge i vissa fall, domstols sammansättning i mål om vårdnad och umgänge och juridiskt biträde åt barnet i sådana mål samt vidare spörsmål om interimistiska beslut, vårdnadsutredningar, samarbetsamtal och handläggningen av verkställighetsfrågor ävensom om resekostnader m.m. vid utövande av umgänge med barn. Två av motionerna berör också reglerna om underhållsbidrag och i en av motionerna tas upp problemet med olovliga bortföranden av barn i internationella förhållanden. Vidare behandlar utskottet en motion om situationen för ensamstående män.

Som en allmän bakgrund till motionsyrkandena vill utskottet erinra om att den svenska familjerätten sedan början av 1970-talet har varit föremål för en fortlöpande reformering. År 1973 ändrades föräldrabalkens (FB) regler om vårdnad om barn (prop. 1973:32, LU 20). Reformen innebar bl. a. att frågan om vem av makarna som bär skulden till en skilsmässa inte får tillmätas betydelse vid avgörandet av vem av dem som skall få vårdnaden om barnen. Samtidigt ändrades reglerna om vårdnad av barn till ogifta föräldrar så att föräldrarna likställdes när det gäller möjligheten att efter särskild prövning få vårdnaden om barn. Ett annat viktigt steg i reformarbetet togs år 1976 (prop. 1975/76:170, LU 33) då det infördes en möjlighet för föräldrar, som inte är gifta med varandra eller som har skilt sig, att efter prövning av domstol få gemensam vårdnad om sina barn.

År 1978 företogs en genomgripande reform av underhållsreglerna i FB som bl. a. innebar att dessa – liksom bestämmelserna om bidragsförskott – anpassades till de nya vårdnadsreglerna (prop. 1978/79:12, LU 9).

I början av år 1983 fattade riksdagen beslut om ändringar i bl. a. FB:s bestämmelser om vårdnad och umgänge (prop. 1981/82:168, LU 1982/83:17). Genom lagändringarna blev det bl. a. möjligt för makar att efter skilsmässa gemensamt utöva vårdnaden om sina barn utan särskilt domstolsbeslut. Vidare förenklades förfarandet i fall då ogifta föräldrar som bor tillsammans med sina barn vill få gemensam vårdnad om barnen.

Under våren 1983 antog riksdagen också ändringar i FB:s bestämmelser om verkställighet av allmän domstols avgöranden om vårdnad och umgänge (prop. 1982/83:165, LU 41). Ändringarna innebar bl. a. att möjligheterna att besluta om polishämtning av barn begränsades och att länsrätterns befogenhet att vägra verkställighet i viss mån utökades.

År 1977 tillsattes utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt med uppdrag

att överväga olika åtgärder för att stärka barns rättsliga ställning. Utredningen skulle enligt direktiven själv kartlägga problemområdet och ange i vilka ämnen lagändringar borde komma i fråga. I delbetänkandet (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m.m. lade utredningen fram förslag om bl. a. regler om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Vissa av förslagen kom att ligga till grund för de ändringar i FB som genomfördes år 1983. Betänkandet innehöll också förslag om talerätt och representation för barn i mål om vårdnad m.m. År 1982 och 1984 fick utredningen tilläggsdirektiv för sitt arbete. Sälunda skulle utredningen bl. a. undersöka om – och i så fall i vilken utsträckning – barn skall ha talerätt i mål om vårdnad m.m. Utredningen skulle även utreda huruvida domstolarna vid handläggningen av sådana mål bör tillföras barnpsykologisk sakkunskap. Utredningen, vars återstående uppgifter numera överförts till förmynderskapsutredningen (Ju 1984:07), avgav i början av år 1987 sitt tredje och sista delbetänkande (SOU 1987:7) Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m., vari bl. a. de nyss angivna frågorna behandlas. Betänkandet har remissbehandlats och övervägs för närvarande inom justitiedepartementet.

Justitiedepartementet anordnade i mars 1988 en hearing om vårdnads- och umgäncesfrågor. Syftet med hearingen var enligt vad utskottet inhämtat att departementet skulle få underlag för en bedömning av hur vårdnads- och umgäneslagstiftningen fungerar och om några ändringar i denna lagstiftning behövs.

På begäran av riksdagen (SoU 1985/86:29) tillkallade regeringen under våren 1987 en kommitté med uppgift att göra en översyn av reglerna för underhållsbidrag och bidragsförskott. Riksdagens begäran föranleddes av riksdagens revisorers förslag (förs. 1985/86:17) angående statens utgifter för bidragsförskott m.m. samt motioner angående olika frågor om underhållsbidrag och bidragsförskott. En närmare redovisning av direktiven för översynsarbetet har lämnats ovan (s. 4 f.).

Frågor om vårdnad och umgänge m.m.

Regler om vem som skall ha vårdnaden om ett barn finns i 6 kap. FB. Den grundläggande bestämmelsen är att barnet från födelsen står under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra står barnet från den tidpunkten under vårdnad av båda föräldrarna. Den gemensamma vårdnaden fortsätter i princip att gälla också efter äktenskapskillnad mellan föräldrarna. Ogifta föräldrar kan – om inte domstol tidigare beslutat i vårdnadsfrågan – genom en anmälan till pastorsämbetet få gemensam vårdnad om sina barn. Om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet skall rätten på begäran av någon av föräldrarna besluta att vårdnaden skall anförtrös endast en av dem efter vad som är bäst för barnet. Inom ramen för ett äktenskapskillnadsmål kan rätten fatta ett sådant beslut även utan yrkande, om gemensam vårdnad uppenbart är oförenligt med barnets bästa. Har endast den ena föräldern vårdnaden om barnet kan vårdnaden överflyttas till den andra om detta är bäst för barnet. Om någon av föräldrarna vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till missbruk eller

försummelse eller i övrigt brister i omsorg om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling skall rätten besluta om ändring i vårdnaden. Är båda föräldrarna på angivet sätt olämpliga som vårdnadshavare skall vårdnaden överflyttas till en eller två särskilt förordnade förmyndare.

FB innehåller också bestämmelser om att barnets vårdnadshavare har ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses. Om barnets vårdnadshavare motsätter sig det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, skall rätten på begäran av den föräldern besluta i umgängesfrågan efter vad som är bäst för barnet.

I mål om vårdnad eller umgänge får rätten, för tiden till dess att ett lagakraftvunnet avgörande föreligger, besluta om vårdnad eller umgänge efter vad rätten finner skäligt. Innan ett sådant interimistiskt beslut får meddelas skall motparten ha haft tillfälle att yttra sig. Rätten kan också inhämta upplysningar i frågan från socialnämnden. Ett interimistiskt beslut får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft men kan när som helst ändras av rätten.

Rätten är skyldig att se till att vårdnads- och umgängesfrågorna blir utredda i erforderlig omfattning. Före det slutliga avgörandet av saken skall socialnämnden höras eller, om det är tillräckligt, beredas tillfälle att yttra sig. Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av det. Vidare kan domstolen förklara ett mål om vårdnad eller umgänge vilande om samtal i syfte att nå enighet i frågan har inletts mellan parterna genom socialnämndens eller något annat organs försorg.

Mål om vårdnad och umgänge handläggs av allmän domstol, dvs. i första instans av tingsrätt med möjlighet för den förlorande parten att överklaga avgörandet till hovrätt och därefter, under vissa förutsättningar, till högsta domstolen. I vissa fall kan allmän domstol, på yrkande av part, kombinera ett avgörande om vårdnad eller umgänge med ett föreläggande vid vite för motparten att lämna ifrån sig barnet.

Mål om verkställighet av sådana avgöranden av allmän domstol som rör vårdnad och umgänge handläggs av allmän förvaltningsdomstol, dvs. i första instans av länsrätt, vars avgöranden kan överklagas till kammarrätt, och därefter, under vissa förutsättningar, till regeringsrätten. När förvaltningsdomstolen förordnar om verkställighet kan den förelägga vite eller, under särskilda förutsättningar, besluta om polishämtning. Länsrätten får innan den förordnar om verkställighet uppdra åt en lämplig person att verka för ett frivilligt överlämnande. Om barnet har fyllt tolv år skall dess vilja beaktas i verkställighetsmålet. Detsamma gäller om barnet inte har fyllt tolv år men nått sådan mognad att dess vilja bör beaktas.

Länsrätten kan vägra verkställighet om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan allmän domstol fattade sitt beslut och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad eller umgänge tas upp på nytt. Om länsrätten på nu angivna skäl vägrar verkställighet skall vårdnads- eller umgängesfrågan tas upp av allmän domstol om den som har sökt verkställighet, dennes motpart eller socialnämnden gör ansökan härom.

Däremot kan länsrätten inte själv påkalla att saken prövas i allmän domstol. Även i andra fall kan länsrätten vägra verkställighet, nämligen om det finns risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

Allmän förvaltningsdomstol handlägger också mål enligt socialtjänstlagen (1980:620) och lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). I dessa mål skall domstolens bedömning avse bl. a. frågan om det föreligger risk som inte är ringa för att ett barns kroppsliga eller själsliga hälsa skadas i vissa angivna situationer.

I samtliga nu angivna måltyper har domstolarna möjlighet att förordna sakkunnig att avge yttrande. Den som förordnats som sakkunnig kan också höras inför rätten. En sakkunnig ingår inte i domstolen utan utgör blott ett bevismedel.

I motionerna L402 (c) och L412 (fp) tas upp vissa frågor om *förutsättningarna för vårdnad och umgänge*.

I *motion L402* anføres att det förekommit fall då en man dömt s till fängelse för sexuellt utnyttjande av sitt barn men trots detta av domstol tillerkänts umgänge med barnet. Med hänvisning härtill yrkar motionären att föräldrabalken ändras så att en far som sexuellt utnyttjat sitt barn aldrig kan få vårdnaden om barnet.

I *motion L412*, vari hänvisas till motiveringen i motion So236 om barns livsvillkor, kritiserar reglerna om umgänge med barn. Enligt motionärerna leder reglerna till en alltför schematisk rättstillämpning och till alltför kategoriska beslut om umgänge i enskilda fall. Motionärerna hänvisar bl. a. till det i *motion L402* nämnda rättsfallet. Ett sätt att förbättra reglerna skulle enligt motionärerna vara att ersätta formuleringen i 6 kap. 15 § FB om att barnets behov av umgänge skall "så långt möjligt tillgodoses" med uttrycket "tillgodoses efter vad som är bäst för barnet". I lagrummet skulle vidare en precisering kunna ske av olika omständigheter som skall beaktas vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Det skulle då främst gälla barnets ålder och mognadsgrad, den känslomässiga anknytningen mellan barnet och umgängesrättsföräldern, barnets egen inställning samt föräldrarnas inbördes förhållande. Motionärerna yrkar att förslag till ändring av FB föreläggs riksdagen (yrkande 1 delvis).

Även i *motion L410* (s) kritiserar tillämpningen av umgängesreglerna som varande alltför schematiska dock utan att något yrkande i saken framställs.

Utskottet erinrar om att de ändringar i FB som trädde i kraft den 1 juli 1983 (prop. 1981/82:168, LU 1982/83:17) gav uttryck för en i väsentliga avseenden ny syn på frågan om umgänge med barn. Umgänget mellan barnet och den förälder som inte har vårdnaden om barnet hade dittills betraktats som en rättighet för föräldern men blev genom lagändringen betecknat såsom i första hand ett behov för barnet, som det ankommer på vårdnadshavaren att tillgodose så långt det är möjligt. I den nya lagstiftningen framhävs barnets intresse också på det sättet, att vid tvist rörande umgänget rätten har att besluta i frågan efter vad som är bäst för barnet.

Enligt utskottets mening får umgängesreglerna i sig anses ha en i väsentliga avseenden lämplig utformning. Den kritik mot reglerna som framförs i motionerna riktar sig också främst mot den praktiska tillämpningen av bestämmelserna. Synpunkter liknande motionärernas framkom även då

utskottet i samband med ett studiebesök i Linköping i april 1988 sammanträffade med företrädare för tingsrätterna i Linköping och Norrköping, länsrätten i Östergötlands län och socialförvaltningarna i de båda kommunerna. Utskottet kan ha förståelse för att schablonmässiga umgängesbeslut av innebörd exempelvis att barnet skall umgås med den inte vårdnadshavande föräldern vartannat veckoslut, viss angiven period under sommaren och vid större helger kan orsaka svårigheter då umgänget skall utövas i praktiken, detta särskilt med hänsyn till att besluten ofta gäller för lång tid. Stereotypa beslut av denna art medger sällunda inte att umgänget anpassas till parternas under åren växlande förhållanden. Inte heller kan de anses tillgodose barnets intresse av att någorlunda regelbundet få tillfälle till en längre tids umgänge med den förälder som barnet inte normalt bor hos. Det finns också en risk för att en schabloniserad bedömning av umgängesfrågor leder till att umgänge någon gång tillerkänns en förälder trots att något umgänge över huvud taget inte bör förekomma med hänsyn till barnets bästa. Utskottet kan därför instämma i uppfattningen att en större flexibilitet och anpassning till förhållandena i det enskilda fallet är önskvärd vid avgörande av umgängesfrågor. Något uttryckligt förbud mot umgänge i fall då en förälder gjort sig skyldig till ett allvarligt brott mot barnet – något som motionären i motion L402 närmast synes åsyfta – kan utskottet i linje med det sagda inte förorda. En sådan regel skulle innebära att barnet under hela sin uppväxttid betogs möjligheten till umgänge med föräldern. Även i dessa fall måste det finnas utrymme för en individuell bedömning av umgängesfrågan, låt vara att umgänget kanske inte blir aktuellt förrän barnet nått mogen ålder.

Enligt vad utskottet inhämtat har det ovan behandlade spørsmålet om tillämpningen av umgängesreglerna aktualiserats i samband med justitiedepartementets hearing i mars 1988 (se ovan s. 17). Eftersom frågan således kommer att övervägas inom departementet är någon riksdagens åtgärd med anledning av motion L412 i denna del (yrkande 1 delvis) inte påkallad.

Vad gäller det i motion L402 framställda yrkandet om ändring av reglerna om vårdnad vill utskottet hänvisa till att, som tidigare redovisats, FB innehåller bestämmelser som medger att domstol i det enskilda fallet kan besluta att en förälder som förfarit brottsligt mot sitt barn inte skall få vårdnaden om barnet eller att vårdnaden skall fräntas honom eller henne. Att som motionären begär helt utesluta föräldern från möjligheten att vara vårdnadshavare skulle föra för långt. Vårdnadsfrågor bör på samma sätt som umgängesfrågor kunna bedömas med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet. Utskottet avstyrker därför bifall till motion L402.

I motion L410 (s) yrkas (yrkande 2) att informations- och *samarbetssamtal* under medverkan av socialförvaltningen bör vara obligatoriska då vårdnadstvister uppkommer. Enligt motionären kan sådana samtal underlätta för föräldrarna att i godo komma överens om hur vårdnadsfrågan skall lösas. Motionären i motion L421 (fp) uppger att det i vissa andra länder fordras att makarna är överens om vårdnaden innan de kan ta ut skilsmässa. I motionen anförts att en sådan regel skapar förutsättningar för samarbete och att införandet av en liknande regel bör övervägas för svenskt vidkommande.

Som utskottet framhållit då vårdnadsfrågor tidigare behandlats i riks-

dagen (se senast LU 1986/87:25) har barn behov av nära och goda relationer med båda sina föräldrar även om föräldrarna flyttat isär. Det ligger i sakens natur att sådana relationer bäst främjas om föräldrarna inför en separation kan komma överens om hur vårdnads- och umgängesfrågorna skall kunna lösas så att inte dessa frågor måste bli föremål för en utdragen och upprivande process. Att samförståndslösningar kan uppnås är också betydelsefullt när det gäller att förhindra för barnet negativa följder av föräldrarnas separation och skapa förutsättningar för ett fortsatt samarbete mellan föräldrarna i viktigare frågor som rör barnet. Även om sammanlevnaden mellan föräldrarna upphört har de nämligen fortfarande kvar sitt ansvar gentemot barnet. Det sagda gäller givetvis särskilt när föräldrarna skall ha gemensam vårdnad. Men också då blott den ena föräldern skall ha vårdnaden finns det ett behov av en möjlighet för dem att kunna samråda i mer betydelsefulla frågor rörande barnets utveckling. Det torde emellertid förhålla sig så att en separation endast undantagsvis kan genomföras i fullt samförstånd och helt utan svårigheter för föräldrarna och barnen. Många gånger är konflikterna djupa och uppslitande, något som påverkar barnen negativt och gör det svårt för föräldrarna att upprätthålla någon som helst form av samarbete i framtiden.

Vid konflikter mellan föräldrarna av angiven art kan enligt utskottets mening samarbetssamtal ofta utgöra ett viktigt instrument för att uppnå samförståndslösningar eller att tona ned motsättningarna mellan föräldrar. Verksamhet med sådana samtal bedrivs i dag av socialnämnderna i åtskilliga kommuner och en fortsatt utbyggnad av verksamheten är angelägen. Utskottets positiva inställning till samarbetssamtal föranledde att riksdagen våren 1987 (LU 1986/87:25) hos regeringen begärde en utvärdering av verksamheten. Regeringen har sedermera uppdragit åt socialstyrelsen att företa den begärda utvärderingen. Frågan om samarbetssamtal har också tagits upp av utredningen om barnens rätt i det tidigare nämnda tredje delbetänkandet. Utredningen föreslår att samarbetssamtal, i de fall då förutsättningar finns för det, normalt skall föregå domstolshandläggningen i vårdnads- och umgängestvister samt att domstolen i vissa fall skall ha rätt att ta initiativ till sådana samtal. Resultatet av den pågående utvärderingen av verksamheten med samarbetssamtal och regeringens ställningstagande till förslaget från utredningen om barnens rätt bör inte föregripas genom några uttalanden från riksdagens sida med anledning av motionerna. Utskottet vill dock understryka att det bör ankomma på kommunerna att inom ramen för sina resurser själva bestämma i vilken utsträckning samarbetssamtal skall erbjudas. Någon skyldighet för kommunerna att medverka med samarbetssamtal bör därför inte införas. Inte heller kan det anses lämpligt att ställa upp krav på att föräldrar som inte är överens i frågor rörande sina barn alltid skall vara skyldiga att delta i samarbetssamtal. Sådana samtal måste bygga på frivillig medverkan från föräldrarnas sida om de skall bli meningsfulla och kunna leda till på längre sikt hållbara lösningar.

Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motionerna L410 yrkande 2 och L421.

I flera motioner tas upp frågor om ombud för barnet och *expertmedverkan i vårdnads- och umgänges mål*.

I *motion L410 (s)* framhålls att barnet måste skyddas från att utsättas för alltför stor psykisk press i vårdnads- och umgängestvister. Motionärerna yrkar (yrkande 4) på lagstiftning som innebär att barn i sådana tvister får rätt till eget juridiskt ombud. I *motion L419 (m)* anförs att ett sätt att ta till vara de yngre barnens intressen kunde vara att tillsätta en ombudsman för barn under tolv år, vilken skulle kunna framföra deras synpunkter vid vårdnadstvister. I *motion L412 (fp)* föreslås (yrkande 3) att rätten vid handläggning av mål om bl. a. vårdnad och umgänge skall kunna utökas med en ledamot som har ingående kunskaper om barns utveckling och behov.

Frågor om möjligheten och behovet av att ge barnet ett offentligt biträde i mål om vårdnad och i andra konflikter som rör relationen mellan barnet och dess föräldrar har behandlats av utredningen om barnets rätt i det tidigare omnämnda betänkandet (SOU 1987:7) Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m. I betänkandet föreslår utredningen bl. a. att barn under tolv år skall kunna få ett offentligt biträde som i egenskap av dess särskilda ställföreträdare får föra barnets talan inför domstolar och andra myndigheter samt att även barn över tolv år skall ha möjlighet att få stöd och hjälp av ett offentligt biträde.

Också spörsmålet om expertmedverkan har tagits upp i det nämnda betänkandet. Enligt utredningen finns det inte anledning att nu föra fram tanken på att speciellt för mål om barn införa en ordning med särskilda barnpsykologiska experter i domstolen. Däremot förordar utredningen att domstolarna i större omfattning än som nu sker bör anlita en erfaren barnpsykolog, barnpsykiatriker eller annan med särskilda kunskaper om barn och barns behov som sakkunnig vid handläggningen av mål som rör barn.

Frågan om expertmedverkan har i ett vidare sammanhang övervägts också av rättegångsutredningen. I betänkandet (SOU 1987:13) föreslår utredningen att de allmänna domstolarna skall få en generell möjlighet att förordna en expert som särskild ledamot av rätten. Reglerna i FB om rättegången i vårdnads- och umgänges mål föreslås ändrade så att expert kan medverka vid avgörande av sådana mål. Reglerna om anlitande av sakkunnig berörs inte av rättegångsutredningens förslag. Betänkandet har remissbehandlats och övervägs för närvarande inom justitiedepartementet.

Utskottet vill för sin del erinra om att mål om vårdnad och umgänge är av indispositiv karaktär. I sådana mål skall rätten tillse att ett fullgott underlag ligger till grund för dess avgöranden. En uttrycklig föreskrift med denna innebörd finns också intagen i FB. Om i ett mål om vårdnad eller umgänge det bedöms att anlitandet av en barnpsykiatriker eller annan person såsom sakkunnig skulle vara av värde för rättens bedömning har rätten således inte bara möjlighet utan också skyldighet att föranstalta om det.

I likhet med motionärerna i *motion L412* anser utskottet att det i mål som rör barn ofta finns behov av särskild sakkunskap i fråga om barns förhållanden. Även om gällande regler medger att en expert anlitas av domstolen som sakkunnig finns det anledning att överväga om inte expertis bör kunna utnyttjas i större utsträckning än vad som sker i dag. En utbyggnad av sakkunnigsinstitutet kan härvidlag vara en framkomlig väg. Enligt utskot-

tets mening bör dock inte riksdagen nu genom några uttalanden om hur frågan skall lösas föregripa regeringens ställningstaganden till förslagen från utredningen om barnens rätt och rättegångsutredningen. Utskottet avstyrker således bifall till motion L412 yrkande 3.

I avvaktan på regeringens ställningstagande till det förslag om offentligt biträde åt barn i vårdnads mål m.m. som framlagts av utredningen om barnens rätt bör inte heller motionerna L410 yrkande 4 och L419 i denna del föranleda någon åtgärd från riksdagens sida.

I motionerna L410 (s), L412 (fp) och L419 (m) tas upp frågor om *handläggningen av vårdnadstvister* och dess inverkan på avgörandet av vem av föräldrarna som skall ha vårdnaden om barnet.

Motionärerna i *motion L410* framhåller att den förälder som genom ett interimistiskt beslut tillerkänns vårdnaden i de flesta fall också vid det slutliga avgörandet får vårdnaden om barnet. Att de interimistiska besluten som enbart grundas på föräldrarnas egna uppgifter har denna styrande effekt beror enligt motionärerna nästan uteslutande på att socialnämnderna påbörjar vårdnadsutredningarna för sent och inte slutför dem inom rimlig tid. Motionärerna yrkar (yrkande 1) att regler införs om att vårdnadsutredningar skall slutföras inom tre månader från det interimistiska beslutet.

I *motion L419* framhålls att den förälder som inte interimistiskt får vårdnaden om sitt barn ofta förvägras kontakt med barnet under den tid vårdnadsutredningen och vårdnadsprocessen pågår. På grund av att vårdnadsutredningarna tar lång tid och att det dröjer avsevärt innan vårdnadsfrågan slutligen avgörs av domstol kan det enligt motionären hända att en förälder under flera år inte får träffa sitt barn, en omständighet som är till nackdel när det gäller den förälderns möjligheter att slutligen få vårdnaden.

Även i *motion L412* framhålls den styrande effekt som de interimistiska besluten har på det slutliga avgörandet av vårdnadsfrågan trots att beslutsunderlaget är bristfälligt. Enligt motionärerna kan problemet lösas genom att föräldrarna får fortsätta att ha gemensam rättslig vårdnad såvida inte det är oförenligt med barnets bästa samt att interimistiskt beslut fattas endast om den faktiska vården, dvs. om vilken förälder som skall svara för den dagliga omsorgen och ha barnet boende hos sig. Motionärerna yrkar (yrkande 1 delvis) att FB skall ändras i enlighet härmed.

Otvivelaktigt är det, som motionärerna framhåller, så att det ofta förflyter avsevärd tid från det att ett interimistiskt beslut om vårdnad meddelats till dess att vårdnadsfrågan avgjorts genom en lagakraftätagande dom. Tidsutdräkten kan i många fall ha sin orsak i parternas agerande men den beror även på den tid som de sociala myndigheterna tar i anspråk för att slutföra vårdnadsutredningen. Erfarenheten visar vidare att det slutliga avgörandet av ett vårdnads mål ofta stämmer överens med det interimistiska beslutet. Ett problem i sammanhanget är också att de interimistiska besluten i allmänhet grundas på ett bristfälligt utredningsmaterial. Genom de ändringar av FB som genomfördes år 1983 har domstolen visserligen fått möjlighet att inhämta s. k. snabbyttranden från socialnämnderna innan interimistiska beslut fattades. Enligt vad som upplystes utskottet vid studiebesöket i Linköping grundas emellertid sådana yttranden oftast på enbart föräldrar-

nas egna uppgifter och på det material i övrigt som händelsevis kan finnas hos nämnden.

LU 1987/88:33

Enligt utskottets mening medför långa handläggningstider för vårdnads-
mål problem av skilda slag. Barnet tvingas sålunda att under lång tid leva i
ovisshet om var det skall bo och i en miljö som präglas av föräldrarnas
oenighet. Det kan också vara så som påpekas i motion L419 att barnet
under vårdnadsprocessen helt tappat kontakten med ene föräldern. Även
för föräldrarna kan en långvarig vårdnadsprocess innebära stora påfrest-
ningar, något som kan göra det svårt för dem att i framtiden samarbeta när
det gäller barnets umgänge med den ene av dem och andra frågor som rör
barnet. Den förälder som skilts från vårdnaden genom ett interimistiskt
beslut upplever också att hans utgångsläge inför det slutliga avgörandet blir
allt sämre ju längre vårdnadsprocessen pågår. Utskottet anser därför i likhet
med motionärerna att det är angeläget att man i görlig mån försöker
motverka att vårdnads mål drar ut på tiden och att de i realiteten avgörs
redan genom ett på bristfälligt underlag fattat interimistiskt beslut.

Sistnämnda spörsmål uppmärksammades av utskottet i samband med
riksdagsbehandlingen av 1983 års ändringar i FB. Utskottet framhöll då
(LU 1982/83:17 s. 32) att även efter snabbyttrande från socialnämnden
kunde domstolens underlag för ett interimistiskt beslut vara bristfälligt. En
möjlighet för domstolen att inskränka det interimistiska beslutet till att avse
enbart barnets bostad skulle därför kunna vara av värde. Genom ett sådant
beslut skulle enligt utskottet kunna undvikas ett mer eller mindre prejudice-
rande beslut i vårdnadsfrågan i ett stadium då utredningen ännu är ofull-
ständig. Man borde inte heller bortse från att ett sådant begränsat beslut
kanske också kunde öka möjligheten för parterna att bli ense om hur
vårdnaden om barnet skall ordnas. Utskottet ansåg därför att frågan om att
begränsa det interimistiska beslutet på nu angivna sätt eller på annat mot-
svarande sätt förtjänade att övervägas ytterligare. Utskottet förutsatte att så
skulle ske inom utredningen om barnets rätt och i regeringens kansli.
Spörsmålet har också övervägts av utredningen, som i sitt tredje delbe-
tänkande föreslår att domstolen så långt som möjligt försöker undvika att
meddela interimistiska vårdnadsbeslut. Om interimistiska beslut måste
meddelas förordar utredningen att de i första hand begränsas till ett beslut
om var barnet skall bo.

Regeringens ställningstagande till förslaget bör inte föregripas, och ut-
skottet avstyrker därför bifall till motion L412 yrkande 1 i denna del.

Av särskild betydelse är att tidsåtgången för vårdnadsutredningarna kan
nedbringas. Önskvärdheten av att vårdnadsutredningar bedrivs skyndsamt
måste dock vägas mot intresset av att de håller en kvalitativt godtagbar nivå.
Eftersom möjligheterna att åstadkomma en tillfredsställande utredning kan
variera från fall till fall torde någon strikt tidsgräns för slutförandet av
utredningen inte kunna uppställas. Det bör också beaktas att det måste
finnas utrymme för samarbetsamtal innan en vårdnadsutredning inleds.
Enligt utskottets mening får det alltså även i framtiden accepteras att
vårdnadsutredningar tar olika lång tid att slutföra. Det av JO ovan redovisa-
de uttalandet (se s. 17 f.) om handläggningstiderna bör enligt utskottets
mening vara ett riktmärke för vad som kan anses rimligt. Utskottet ser

således inte uppställandet av en fast tidsgräns som en lösning på problemet med långdragna vårdnadsutredningar. Andra åtgärder måste därför övervägas. Utredningen om barnens rätt framlägger i 1987 års betänkande flera förslag som syftar till att åstadkomma ett snabbare och effektivare utredningsförfarande i vårdnadstvister (se ovan s. 16). Utan att vilja föregripa regeringens ställningstagande till förslagen anser utskottet att de utgör en tänkbar lösning av ifrågavarande problem.

På grund av det anförda bör motionerna L410 yrkande 1 och L419 i denna del inte föranleda någon riksdagens vidare åtgärd.

Frågor om s. k. *umgängessabotage* och andra hinder mot att ett barn får umgås med sin förälder tas upp i motionerna L410 (s), L419 (m) och L422 (m).

Motionärerna i *motion L410* framhåller att en vårdnadshavare kan försvåra eller sabotera den andre förälderns umgänge med barnet och de begär (yrkande 3) en skärpning av gällande regler i syfte att tillförsäkra den föräldern möjligheter att faktiskt umgås med barnet. Vidare påpekar motionärerna att barnets möjligheter att få träffa den föräldern som inte är vårdnadshavare kan försvåras eller omintetgöras på grund av den förälderns inställning till umgänget. I sådana fall bör de sociala myndigheterna ingripa med stöd åt barnet för att umgänget skall fungera. Motionärerna yrkar (yrkande 6) att en förälder som inte frivilligt medverkar vid samtal om orsakerna till det bristfälliga umgänget av domstol skall kunna föreläggas att vid vite inställa sig för samarbetsamtal.

Motionären i *motion L419* lämnar flera exempel på åtgärder från vårdnadshavarens sida som syftar till att försvåra eller omöjliggöra för den andre föräldern att umgås med barnet. I motionen framhålls att det är angeläget att åtgärder vidtas i syfte att domstolarna vid bedömningen av vårdnadstvister i större utsträckning än för närvarande skall ta hänsyn till vikten av att barnet kan upprätthålla goda relationer till båda sina föräldrar.

I *motion L422* begärs att regeringen skall låta utreda frågan om de underhållsskyldiga föräldrarnas umgängesmöjligheter och framlägga förslag till åtgärder som löser nuvarande problem på området.

För att ett barn skall få en trygg uppväxt och en god utveckling är det, som utskottet tidigare vid åtskilliga tillfällen (se senast LU 1986/87:25) har understrukit, av väsentlig betydelse att barnet har nära och goda relationer med båda sina föräldrar. Detta gäller inte minst barn vars föräldrar inte bor tillsammans. Det ligger således helt i barnets intresse att dess behov av kontakt med båda föräldrarna kan tillgodoses. I enlighet härmed har utskottet också upprepade gånger givit uttryck åt uppfattningen att det är viktigt att barnet ges tillfälle till ett väl tilltaget umgänge med den av föräldrarna som är skild från vårdnaden. I FB har även genom en uttrycklig bestämmelse slagits fast att vårdnadshavaren har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med den föräldern som inte är vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses. Då den nämnda bestämmelsen infördes år 1983 (se LU 1982/83:17) uttalade utskottet – i linje med utskottets allmänna inställning till umgängets betydelse – att den omständigheten att en vårdnadshavare konsekvent vidtar åtgärder för att försvåra utövandet av umgänget talar för att hans eller hennes lämplighet som vårdnadshavare kan behöva omprövas.

Utskottet framhöll vidare att umgängets betydelse också bör uppmärksammas vid valet av vårdnadshavare och att domstolen bör, om inte andra omständigheter talar för en annan lösning, till vårdnadshavare förordna den av föräldrarna som kan antas bäst främja ett nära och gott umgänge mellan barnet och den andra föräldern.

Med hänsyn till den betydelse umgänget har för barnet kan det enligt utskottets mening inte accepteras att en vårdnadshavare genom olika åtgärder försvårar eller omöjliggör för barnet att få träffa den andre föräldern. Vad som anförs i motionerna och vad som framkom vid utskottets besök i Linköping ger belägg för att nuvarande regler i FB – trots utskottets ovan angivna uttalanden – inte kan anses vara i tillräcklig utsträckning ägnade att motverka umgängessabotage. Vårdnadshavarens ansvar för att barnet får umgås med den andre föräldern behöver tydligen betonas ytterligare genom att exempelvis umgängesfrågornas betydelse vid bedömningen av vem som skall anförtrons vårdnaden kommer till klarare uttryck. Också andra åtgärder kan vara erforderliga. I sammanhanget vill utskottet dock understryka att föräldrars motstånd mot att låta barn få utöva umgänge regelmässigt torde ha sin förklaring i de konflikter som uppstod i samband med att deras sammanlevnad upphörde och som föräldrarna inte förmått lösa. Också de långdragna vårdnads- och umgängesprocesser som förekommer bottnar i föräldrarnas konflikter sinsemellan. Eftersom det här främst är fråga om ett socialt problem är den familjerättsliga lagstiftningen ett trubbigt instrument för att åstadkomma bättre förhållanden. Vad som framför allt krävs är att föräldrarna får hjälp och stöd med att bearbeta sina konflikter så att de i framtiden kan samarbeta i frågor som rör barnet.

Behovet av bistånd till föräldrarna när umgänget inte fungerar har uppmärksammats av utredningen om barnens rätt som föreslår att i socialtjänstlagen förs in en erinran om att socialnämnden särskilt bör beakta det behov av stöd och hjälp som kan finnas efter det att en tvist om vårdnad eller umgänge har avgjorts. Tanken med bestämmelsen är att socialnämnden som huvudregel skall erbjuda föräldrarna stöd i form av t. ex. en kontaktperson för att uppkommande konflikter i bl. a. umgängesfrågor skall kunna biläggas. Inom ramen för olika stödåtgärder till föräldrarna har enligt utskottets mening också samarbetssamtal i umgängesfrågor sin givna betydelse. Utskottet vill påpeka att stödåtgärder i form av kontaktperson och samarbetssamtal inte bara kan vara till gagn vid umgängessabotage utan även i fall då en förälder av olika skäl inte vill träffa sitt barn. Liksom vid vårdnadstvister måste emellertid samarbetssamtal vid umgängessvårigheter bygga på frivillig medverkan från föräldrarna, och utskottet kan därför inte ansluta sig till tanken i motion L410 på att föräldrarna genom vitesföreläggande skall kunna tvingas delta i samarbetssamtal.

Med hänsyn till umgängesfrågornas betydelse utgår utskottet från att regeringen utan något tillkännagivande i saken från riksdagens sida noga överväger behovet av åtgärder för att stärka barnets möjligheter till umgänge. Någon riksdagens åtgärd med anledning av motionerna L410 yrkandena 3 och 6, L419 i denna del och L422 är således inte erforderlig.

Den ovan redovisade (s. 30 f.) *ordningen för prövningen av mål om bl. a. vårdnad och mål om verkställighet av vårdnadsavgöranden m.m.* tas upp i

I *motion L412* anfördes att länsrättens möjligheter att vägra verkställighet av vårdnads- och umgängesdomar bör utökas i fall då verkställigheten medför risk för barnets kroppsliga eller själsliga hälsa. Enligt motionärerna bör verkställighet kunna vägras i samtliga fall då verkställighet inte är förenlig med barnets bästa och vidare bör länsrätten ha möjlighet att med bindande verkan återförvisa vårdnads- och umgängesfrågor till allmän domstol för omprövning. Motionärerna yrkar (yrkande 1 delvis) att FB skall ändras i enlighet med det sagda.

I *motion L414* påpekas att mål om vårdnad och umgänge avgörs av allmän domstol medan frågor om verkställighet av dessa avgöranden samt mål om tillämpningen av socialtjänstlagstiftningen prövas av förvaltningsdomstol. Detta system innebär att ett ärende rörande ett barn prövas av olika instanser och med tillämpning av skiftande regler, vilket leder till osäkerhet och förvirring. Flera processer kan dessutom pågå samtidigt. Enligt motionärerna behövs en bättre samordning och en begränsning av antalet processer. En ordning bör tillskapas som ger möjlighet att på ett mera definitivt sätt avgöra frågan om var ett barn skall vistas. I motionen begärs en genomgripande översyn av de processrättsliga och administrativa förutsättningarna för en samordnad prövning.

Motionären i *motion L419* påpekar att det vid umgängessabotage i och för sig finns möjlighet för en förälder att begära verkställighet av umgängesavgörandet hos länsrätten, men att en sådan process kan dra ut på tiden och dessutom bli kostsam. Eftersom giltigheten av länsrättens beslut är tidsbegränsad måste en förälder kanske flera gånger återkomma med nya ansökningar om verkställighet. Enligt motionärens uppfattning kan det också ifrågasättas om ett vitesföreläggande har någon effekt, särskilt i de fall vårdnadshavaren har dålig ekonomi. I motionen anfördes att åtgärder måste vidtas i syfte att motverka de påtalade hindren för en förälder att utöva umgänge med barnet. En sådan åtgärd, som enligt motionären bör övervägas, är att beträffande länsrättens handläggning av verkställighetsmål begränsa tiden för utredning och skriftväxling till 60 dagar från det talan anhängiggjordes.

De av motionärerna påtalade problemen med den nuvarande handlägningsordningen har behandlats av utredningen om barnens rätt i 1987 års delbetänkande. I syfte att förhindra att en förälder som förlorat ett vårdnads- eller umgängesmål omgående öppnar en ny process i saken föreslår utredningen att domstolen under vissa förutsättningar genast skall få meddela dom i målet och utan att stämning har utfärdats. Vidare lägger utredningen fram en skiss till en annan ordning för handläggningen av frågor om verkställighet av domar och beslut angående vårdnad och umgänge. Även förutsättningarna för verkställighet av vårdnads- och umgängesavgöranden berörs i skissen. Syftet med den nya ordningen är att man skall komma till rätta med det dubbla processandet som i dag kan förekomma.

I avvaktan på regeringens ställningstagande till utredningens förslag bör motionerna L412 yrkande 1 i denna del, L414 och L419 i denna del inte föranleda någon åtgärd från riksdagens sida.

Nu gällande bestämmelser om underhållsbidrag till barn innebär i huvudsak följande. Föräldrars underhållsskyldighet gäller i princip fram till dess barnet fyller 18 år. Underhållspliktens omfattning beror av föräldrarnas ekonomiska förmåga och barnets behov. En förälder har rätt att förbehålla sig ett belopp för sitt eget underhåll när underhållsbidrag skall bestämmas till ett barn. Förbehåll får också ske för skälig bostadskostnad. I vissa fall kan den underhållsskyldige förbehållas även belopp för hemmavarande makes eller samboendes underhåll. Också försörjningsskyldighet mot egna barn som vistas hemma beaktas när bidraget skall beräknas. Den förälder som inte har vårdnaden om barnet och inte heller varaktigt bor tillsammans med barnet har att fullgöra sin underhållsskyldighet genom att betala underhållsbidrag till barnet. Om föräldrarna har gemensam vårdnad föreligger skyldighet för förälder att utge underhållsbidrag om barnet varaktigt bor tillsammans med endast den andra föräldern.

En förälder som är skyldig att betala underhållsbidrag har rätt till avdrag på bidraget, om han eller hon har haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn. Avdraget är en fyrtiondel av underhållsbidraget för varje helt dygn som barnet vistas hos föräldern. Om det finns särskilda skäl kan domstol bestämma andra villkor för denna avdragsrätt. Föräldrarna kan också själva avtala om andra villkor.

Underhållsbidrag fastställs genom avtal eller av allmän domstol genom dom. I princip har föräldrarna full frihet att träffa avtal om underhållsbidrag. Dom eller avtal om underhållsbidrag kan jämkas, bl. a. om ändring i förhållandena föranleder det. Vidare kan ett löpande underhållsbidrag omprövas efter sex år utan att någon ändring i förhållandena inträtt.

Underhållsbidrag till barn är indexreglerade genom att de enligt lagen (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag skall justeras varje år i förhållande till penningvärdets förändring. Efter lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1987 följer ändringen av underhållsbidraget helt ändringarna av basbeloppet.

Nära samband med reglerna om underhållsbidrag har bestämmelserna i lagen (1964:143) om bidragsförskott. Bidragsförskott utgår i princip när ingendera eller bara den ena föräldern har vårdnaden om barnet. Normalt utgår bidragsförskott med 40 % av basbeloppet per år. När en underhållsskyldig har delgivits beslut om att bidragsförskott har beviljats, skall inbetalningarna av underhållsbidraget upp till bidragsförskottsnivån i fortsättningen göras till försäkringskassan. Utgivna bidragsförskott skall i princip återbetalas av den bidragsskyldige föräldern. Den ovan redovisade rätten till avdrag på underhållsbidrag föreligger också då bidragsförskott utgår. Om den underhållsskyldige har rätt att göra avdrag minskas utgående bidragsförskott i motsvarande mån.

I *motion L410 (s)* anförts att reglerna för fastställande och utbetalning av underhållsbidrag är krångliga och bidrar till att konflikter uppkommer mellan parterna. Motionärerna anser att underhållsbidragets storlek skall fastställas av försäkringskassan och inte som i dag av domstol. Domstolens

uppgift bör inskränkas till att, i tvistiga fall, avgöra om underhållsskyldighet alls föreligger. Motionärerna yrkar (yrkande 7) att det anförda ges regeringen till känna.

Motionärerna framhåller vidare att i de fall föräldrarna bor på skilda orter barnet ofta inte har något egentligt umgänge med den förälder som barnet inte bor hos på grund av brist på ekonomiska resurser. Motionärerna anser att samhället bör stödja dessa barn genom att lämna bidrag till ett visst antal umgängesresor per år. Motionärerna yrkar (yrkande 5) att det anförda ges regeringen till känna.

I *motion L415 (m)* anförs att de nuvarande reglerna om indexuppräknings av underhållsbidrag kan skapa betydande svårigheter för den underhållsskyldige, eftersom dennes nominella löneökningar i regel inte räcker för att kompensera bidragsuppräknings. Effekten härav förstärks av de skattekonsekvenser som inträder vid inkomstökning. Med tiden kan det uppstå en betydande skevhet i de ekonomiska relationerna mellan bidragsgivaren och bidragstagaren. Motionären begär (yrkande 1) att regeringen skall lämna förslag till nya regler för bidragsuppräknings samt anför att en lösning på problemet kan vara att anpassa indexhöjningen så att den inte överstiger de genomsnittliga reallönehöjningarna under året.

Vidare framhåller motionären att en fränskild make som inte har vårdnaden om barnen men som vill utnyttja sin umgängesrätt ofta ådrar sig betydande kostnader för resor. För att skilsmässor i sådana situationer inte skall leda till att kontakten mellan den maken och barnen bryts bör enligt motionären resekostnaderna göras avdragsgilla vid inkomstbeskattningen. Motionären yrkar (yrkande 2) att riksdagen beslutar om sådan avdragsrätt.

Motionärerna i *motion L416 (m)* framhåller att ett hinder för ett väl fungerande umgänge kan vara att föräldrarna inte kommit överens om fördelningen av den kostnad som umgänget medför. Om den förälder som har vårdnaden om barnet flyttar långt från den andra föräldern kan denne få vidkännas dryga kostnader för utövandet av umgänget. Med hänsyn härtill och till att det är av största vikt för barnet att det har fortlöpande kontakt med båda föräldrarna yrkas i motionen att regler införs om att kostnaderna för umgänget skall delas lika mellan föräldrarna, såvida inte annat avtalats.

Även i *motion L419 (m)* betonas vikten av att barn och föräldrar kan behålla kontakten efter det att föräldrarna separerat. Ett sätt att underlätta att så sker sägs vara att, i de fall vårdnadshavarens flyttning orsakar utgifter för den andre föräldern vid utövande av umgänge med barnet, låta föräldrarna solidariskt svara för dessa merkostnader.

I *motion L420 (c)* hävdas bl. a. att männen ofta blir orättvist behandlade vid en separation. De kan, framhåller motionärerna, hamna i situationer där de mer eller mindre tvångsmässigt förlorar möjlighet till fördjupade och utvecklande kontakter med sina barn. Samtidigt tvingas männen betala dryga underhåll, varigenom de förlorar ekonomiska möjligheter att bygga upp ett eget positivt liv inräknat goda relationer med barnen. Särskilt besvärlig blir situationen för dem som har sina barn boende på avlägset håll. Motionärerna yrkar att vad de i motionen anfört om behovet av att stärka de ensamstående männens situation ges regeringen till känna.

Utskottet erinrar om att regeringen våren 1987 tillkallade en kommitté (S 1986:05) med uppgift att göra en översyn av reglerna för underhållsbidrag till barn och bidragsförskott. Kommittén skall som närmare redovisats ovan (s. 4 f.) enligt sina direktiv bl. a. förutsättningslöst se över bestämmelserna om underhållsbidrag, bidragsförskott och andra regelsystem som påverkar särlevande föräldrars ekonomi.

Med hänsyn till det utredningsarbete som sålunda pågår bör motionerna L410 yrkande 7 och L415 yrkande 1 inte föranleda någon åtgärd från riksdagens sida.

Vad härefter angår frågan om resekostnader vid utövande av umgänge med barn vill utskottet – i linje med vad utskottet uttalat då spörsmålet tidigare aktualiserats i riksdagen (se senast LU 1986/87:25) – stryka under att det är olyckligt om ekonomiska omständigheter lägger hinder i vägen för barnets umgänge med den ene av sina föräldrar. Mot bakgrund av vad utskottet framhållit i det föregående om barnets behov av goda och nära relationer till båda sina föräldrar är det enligt utskottets mening angeläget att problemet med resekostnaderna får en lösning. Utskottet har också tidigare (se LU 1985/86:2 y och 1986/87:25) ställt sig positivt till att spörsmålet i hela sin vidd tas upp till överväganden i samband med den nu pågående översynen av reglerna för underhållsbidrag och bidragsförskott. Utan att i sak ta ställning till hur frågan skall lösas anser utskottet att motionerna L410 yrkande 5, L415 yrkande 2, L416 samt L419 i denna del, bör jämte utskottets betänkande i ärendet överlämnas till kommittén för översyn av reglerna för underhållsbidrag till barn och bidragsförskott för att tas i beaktande vid utredningsarbetet.

Enligt utskottets mening bör även vad som anförs i motion L420 beaktas vid den pågående översynen. Också den motionen bör således överlämnas till kommittén.

Olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden

Domar och beslut som meddelas i Sverige beträffande frågor om vårdnad och umgänge kan i princip endast verkställas i Sverige. I fråga om verkningar i Sverige av utländska avgöranden i sådana frågor saknas generella regler. Genom särskilda författningar har emellertid införts regler om verkställighet i Sverige av avgöranden i vårdnads- och umgängesfrågor som meddelats i annat nordiskt land eller Schweiz. Lagstiftningen har föranletts av överenskommelser som Sverige träffat med de nämnda länderna varigenom varje land åtagit sig att erkänna giltigheten av avgöranden som meddelats i något av de andra länderna. I övrigt har Sverige inte ingått några internationella överenskommelser om erkännande av vårdnads- och umgängesavgöranden. En följd av det anförda är att det i regel saknas möjlighet att få svenska avgöranden om vårdnad eller umgänge genomdrivna i andra länder än de nämnda.

I syfte att ett internationellt samarbete skall komma till stånd för att motverka olovliga bortföranden och kvarhållanden av barn i internationella förhållanden antog Europarådet år 1980 en konvention om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om åter-

ställande av vård om barn. Samma år tillkom ytterligare en konvention i ämnet då Haagkonferensen för internationell privaträtt antog en konvention om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn.

Ett flertal stater, huvudsakligen i Västeuropa, har ratificerat eller under-tecknat den ena eller båda konventionerna. Frågan om Sveriges tillträde till konventionerna övervägs för närvarande inom justitiedepartementet. I en departementspromemoria (Ds Ju 1986:7) föreslås att Sverige ansluter sig till båda konventionerna. Promemorians förslag innebär att konventionerna införlivas med svensk rätt genom att bestämmelserna i konventionen tas in i en ny lag om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsav-göranden m.m. och om överflyttning av barn. En proposition på grundval av promemorian beräknas bli avlämnad till riksdagen hösten 1988.

I *motion L412 (fp)* påtalas att det ökande antalet fall av olovligt bortförande av barn utgör ett tilltagande problem i internationella rättsförhållanden. Som olovliga bortföranden räknas inte bara fall då en förälder utan lov för med sig barnet till ett annat land för att undanhålla den andra föräldern vårdnaden om barnet utan även när en förälder håller kvar barnet i ett annat land efter umgängestidens utgång eller efter det domstol har anför-trott vårdnaden åt den andra föräldern. Motionärerna framhåller att det behövs en internationell reglering på området. Samtidigt konstaterar mo-tionärerna att de stater med vilka de största problemen föreligger inte är anslutna till några internationella konventioner. Det är därför angeläget att Sverige verkar för bilaterala avtal med dessa länder. Enligt motionärerna är det också angeläget att internationella organ som är verksamma i det land dit barnet bortförts, exempelvis Rädda barnen och Röda korset, automa-tiskt kopplas in för att i görligaste mån ge hjälp och stöd samt kontrollera t. ex. barnets hälsotillstånd. Motionärerna anser att det är mycket viktigt att dessa organ upprättar kontakt med den i Sverige kvarvarande föräldern, så att dennes känsla av övergivenhet minskar och barnets återflyttning till Sverige underlättas. Motionärerna yrkar (yrkande 2) att vad i motionen anförts om bortförande av barn ges regeringen till känna.

Som utskottet underströk våren 1987 vid behandlingen av motioner med samma syfte som den nu aktuella utgör de s. k. internationella barnaroven ett synnerligen allvarligt samhällsproblem. När ett barn olovligen bortförs eller kvarhålls utomlands får det oftast tragiska konsekvenser för både barnet och den kvarvarande föräldern. Den ovisshet om t. ex. hur och när den ofrivilliga separationen skall upphöra, som såväl barnet som föräldern tvingas leva i, medför vidare stora påfrestningar för dem. Eftersom möjlig-heterna att återföra ett barn, som bortförts till eller kvarhålls i ett annat land, i avsaknad av internationella överenskommelser är starkt begränsade kan föräldern inte heller påräkna någon effektiv hjälp från vare sig svenska eller utländska myndigheter. Det sagda gäller i vart fall när kvarhållandet inte direkt strider mot det landets lagstiftning. Visserligen kan en vårdnads-havare vars barn olovligen hålls kvar i ett annat land vända sig till utrikes-departementet för att få hjälp med att få tillbaka barnet. Antalet fram-ställningar till utrikesdepartementet om sådan hjälp är dock inte särskilt stort. En trolig förklaring härtill är att departementet har begränsade möj-ligheter att lämna biträde i dessa fall.

Då spørsmålet nu åter aktualiserats vill utskottet än en gång framhålla det angelägna i att man från svensk sida kraftfullt engagerar sig i kampen mot det problem som de internationella barnaroven utgör. Utskottet vidhåller sin uppfattning att det är tillfredsställande att en proposition om Sveriges tillträde till Europarådskonventionen och Haagkonventionen förbereds inom justitiedepartementet men måste i likhet med vad som uttalades våren 1987 konstatera att en svensk anslutning till konventionen inte innebär någon lösning av frågan i förhållandet till de stater med vilka problemet är störst. En angelägen uppgift för regeringen är därför att försöka få till stånd överenskommelser med dessa länder i syfte att motverka internationella barnarov. Fördelarna med sådana överenskommelser måste dock alltid vägas mot de skyldigheter som vi genom överenskommelserna ikläder oss gentemot andra länder. Eftersom det i många fall kan visa sig svårt att få till stånd en godtagbar lösning förhandlingsvägen måste man också pröva andra vägar. Utskottet vill härvidlag hänvisa till vad utskottet uttalade år 1987 om möjligheterna för Sverige att verka inom de internationella organisationerna och betona att man från svensk sida även i övrigt bör ta till vara den hjälp som organisationerna kan erbjuda i enskilda fall. Viktigt är också att svenska myndigheter på olika sätt bistår vårdnadshavarna i deras strävan att återfå sina barn.

I anslutning till det anförda vill utskottet erinra om att justitieministern nyligen (rd 1987/88:103) besvarade en interpellation om rättsskyddet för barn i äktenskap mellan svenskar och invandrare och därvid bl. a. framhöll att regeringen arbetade med att få till stånd lösningar av frågan om internationella barnarov i förhållande till de stater med vilka vi har de största problemen. I svaret tog justitieministern också upp de straffrättsliga aspekterna och förklarade att hon såg mycket allvarligt på frågorna och att hon om den nuvarande lagstiftningen skulle visa sig otillräcklig var beredd att ta upp saken på nytt.

Helt nyligen har också utrikesministern som närmare redovisats ovan (s. 27 f.) besvarat en fråga om förhandlingar om återförande av barn som olovligen bortförts till Tunisien (rd 1987/88:111).

Mot bakgrund av vad de båda departementscheferna anfört utgår utskottet från att regeringen förtlöpande ägnar uppmärksamhet åt problemet med de internationella barnaroven och tar de initiativ som är påkallade både för att få till stånd internationella överenskommelser och för att åstadkomma positiva lösningar i enskilda fall. Något särskilt uttalande från riksdagens sida med anledning av motion L412 yrkande 2 är därför inte erforderligt.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *utformningen av vårdnads- och umgängesreglerna* att riksdagen avslår motion 1987/88:L402 och motion 1987/88:L412 yrkande 1 i denna del.

2. beträffande *obligatoriska samarbetsamtal vid vårdnadstvister*
att riksdagen avslår motionerna 1987/88:L410 yrkande 2 och 1987/88:L421.

3. beträffande *expertmedverkan*
att riksdagen avslår motion 1987/88:L412 yrkande 3.

4. beträffande *juridiskt biträde till barn*
att riksdagen avslår motion 1987/88:L410 yrkande 4 och motion 1987/88:L419 i denna del.

5. beträffande *interimistiska vårdnadsbeslut*
att riksdagen avslår motion 1987/88:L412 yrkande 1 i denna del.

6. beträffande *vårdnadsutredningar*
att riksdagen avslår motionerna 1987/88:L410 yrkande 1 och 1987/88:L419 i denna del.

7. beträffande *umgängessabotage m.m.*
att riksdagen avslår motionerna 1987/88:L410 yrkandena 3 och 6. 1987/88:L419 i denna del och 1987/88:L422.

8. beträffande *verkställighet av vårdnads- och umgängesavgöranden*
att riksdagen avslår motion 1987/88:L412 yrkande 1 i denna del.

9. beträffande *handläggningen av mål rörande barn*
att riksdagen avslår motionerna 1987/88:L414 och 1987/88:L419 i denna del.

10. beträffande *underhållsbidrag*
att riksdagen avslår motionerna 1987/88:L410 yrkande 7 och 1987/88:L415 yrkande 1.

11. beträffande *resekostnader vid utövande av umgänge, m.m.*
att riksdagen hos regeringen begär att motionerna 1987/88:L410 yrkande 5, 1987/88:L415 yrkande 2, 1987/88:L416, 1987/88:L419 i denna del och 1987/88:L420 jämte utskottets betänkande i motsvarande del överlämnas till kommittén (S 1986:05) för översyn av reglerna för underhållsbidrag till barn och bidragsförskott.

12. beträffande *internationella barnarov*
att riksdagen avslår motion 1987/88:L412 yrkande 2.

Stockholm den 5 maj 1988

På lagutskottets vägnar

Per-Olof Strindberg

Närvarande: Per-Olof Strindberg (m), Lennart Andersson (s), Owe Andréasson (s), Ulla Orring (fp), Martin Olsson (c), Inga-Britt Johansson (s), Allan Ekström (m), Bengt Kronblad (s), Inger Hestvik (s), Bengt Harding Olsson (fp), Gunnar Thollander (s), Marianne Karlsson (c), Berit Löfstedt (s), Ewa Hedkvist Petersen (s) och Håkan Stjernlöf (m).

1. Utformningen av vårdnads- om umgängesreglerna (mom. 1)

Ulla Orring (fp), Martin Olsson (c), Bengt Harding Olson (fp) och Marianne Karlsson (c) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 31 med "Enligt utskottets" och slutar på s. 32 med "motion L402" bort ha följande lydelse:

De nuvarande reglerna om umgänge med barn är enligt utskottets mening i vissa avseenden bristfälliga. Kritik kan riktas inte bara mot reglernas utformning utan även mot bestämmelsernas praktiska tillämpning. En grundläggande brist i regelsystemet är att hänsynen till vad som är bäst för barnet inte lyfts fram tillräckligt tydligt. Som framgår av motion L402 och av motiveringen till motion L412 har det också förekommit fall där umgänge tillerkänts en förälder trots att detta uppenbarligen inte varit förenligt med barnets bästa, något som givetvis är i hög grad olyckligt. Bristerna i reglernas nuvarande utformning blev belysta även då utskottet i samband med ett studiebesök i Linköping i april 1988 sammanträffade med företrädare för tingsrätterna i Linköping och Norrköping, länsrätten i Östergötlands län och socialförvaltningarna i de båda kommunerna.

Även i de fall då umgänge i och för sig ligger i barnets intresse kan schablonmässiga umgängesbeslut av innebörd exempelvis att barnet skall umgås med den inte vårdnadshavande föräldern vartannat veckoslut, viss angiven period under sommaren och vid större helger orsaka svårigheter då umgänget skall utövas i praktiken, detta särskilt med hänsyn till att besluten ofta gäller för lång tid. Stereotypa beslut av detta slag medger sålunda inte att umgänget anpassas till parternas och barnets under åren växlande förhållanden. Inte heller kan de anses tillgodose barnets intresse av att någorlunda regelbundet få tillfälle till en längre tids umgänge med den förälder som barnet inte normalt bor hos. I de fall då, till följd av brottslig handling riktad mot barnet eller av annan orsak, något umgänge över huvud taget inte bör förekomma med hänsyn till barnets bästa finns det vidare risk för att en schabloniserad bedömning av umgängesfrågorna leder till att ett för barnet skadligt umgänge trots allt kommer till stånd.

Mot bakgrund av det anförda anser utskottet att det är nödvändigt med en större flexibilitet och en bättre anpassning till förhållandena i det enskilda fallet vid avgörande av umgängesfrågor. För att få till stånd en mindre kategorisk rättstillämpning vid tillerkännande av umgänge skulle, såsom anges i av motionärerna i motion L412, vissa ändringar kunna göras i FB. Sålunda skulle formuleringen i 6 kap. 15 § FB om att barnets behov av umgänge skall "så långt möjligt tillgodoses" kunna ersättas med uttrycket "tillgodoses efter vad som är bäst för barnet". Paragrafen skulle vidare kunna kompletteras med ett nytt fjärde stycke, som skulle innehålla en precisering av vilka faktorer som skall beaktas vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Det skulle då främst gälla barnets ålder och mognadsgrad, känslomässig anknytning mellan barn och umgängesförälder, barnets egen inställning samt föräldrarnas inbördes förhållande.

I enlighet med vad utskottet nu anfört bör det ankomma på regeringen att lägga fram förslag till lagstiftning som leder till en mindre schablonmässig och till omständigheterna i det särskilda fallet bättre anpassad rättstillämpning i umgängesfrågor. Vad utskottet anfört bör ges regeringen till känna. Ställningstagandet innebär att utskottet tillstyrker bifall till motion L412 yrkande 1 i denna del. Syftet med motion L402 får härigenom anses i huvudsak tillgodöset.

dels att utskottets hemställan under moment 1 bort ha följande lydelse:

1. beträffande *utformningen av vårdnads- och umgängesreglerna* att riksdagen med bifall till motion 1987/88:L412 yrkande 1 i denna del och med anledning av motion 1987/88:L402 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

2. Expertmedverkan (mom. 3)

Ulla Orring och Bengt Harding Olson (båda fp) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 34 med "I likhet" och slutar på s. 35 med "yrkande 3" bort ha följande lydelse:

I likhet med motionärerna i motion L412 anser utskottet att det i mål som rör barn ofta finns behov av särskild sakkunskap i fråga om barns förhållanden. Utan barnpsykologiska kunskaper kan det många gånger vara i det närmaste omöjligt att rätt bedöma vilken lösning som är bäst för barnet i mål om vårdnad och umgänge. Det är inte realistiskt att förutsätta att de domare och nämndemän som har att ta befattning med mål av denna karaktär själva skall besitta sådan kunskap. Inte heller är det alltid tillräckligt att domstolen föranstaltar om utlåtanden av eller förhör med särskilt utsedda sakkunniga. Enligt utskottets mening bör det därför finnas en möjlighet att vid behov utöka rätten med en ledamot som har ingående kunskaper om barns utveckling och behov. En sådan möjlighet, som också ligger helt i linje med rättegångsutredningens förslag, skulle kunna bli till stort gagn för barn i sådana mål där det fordras särskilda kunskaper om barns utvecklingsgång och behov.

Vad utskottet sålunda anfört om möjligheten att anlita barnpsykolog eller motsvarande barnexpert vid handläggningen av vårdnads- och umgänges- mål bör, med bifall till motion L412 yrkande 3, ges regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under moment 3 bort ha följande lydelse:

3. beträffande *expertmedverkan* att riksdagen med bifall till motion 1987/88:L412 yrkande 3 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

3. Interimistiska vårdnadsbeslut (mom. 5)

LU 1987/88:33

Ulla Orring och Bengt Harding Olson (båda fp) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 36 som börjar med "Regeringens ställningstagande" och slutar med "denna del" bort ha följande lydelse:

Utskottet vill för sin del, med instämmande i vad motionärerna i motion L412 anfört och i linje med vad utskottet tidigare uttalat i denna fråga, framhålla det angelägna i att det tillskapas en möjlighet att i vårdnadstvister interimistiskt förordna om vem av föräldrarna som skall handha den faktiska vården av barnet utan att någon ändring i rättsligt hänseende görs beträffande föräldrarnas gemensamma vårdnad. Det förslag härom som framlagts av utredningen om barnens rätt bör alltså enligt utskottets mening genomföras. Vad utskottet anfört bör med bifall till motion L412 yrkande 1 i denna del ges regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under moment 5 bort ha följande lydelse:

5. beträffande *interimistiska vårdnadsbeslut*

att riksdagen med bifall till motion 1987/88:L412 yrkande 1 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

4. Verkställighet av vårdnads- och umgängesavgöranden (mom. 8)

Ulla Orring och Bengt Harding Olson (båda fp) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 39 som börjar med "I avvaktan" och slutar med "riksdagens sida" bort ha följande lydelse:

I avvaktan på regeringens ställningstagande till utredningens förslag bör motionerna L414 och L419 i denna del inte föranleda någon åtgärd från riksdagens sida.

Vad gäller yrkandet i motion L412 i denna del anser utskottet i likhet med motionärerna att möjligheterna vägra verkställighet av vårdnads- och umgängesdomar bör utökas i fall då verkställighet skulle medföra risk för barnets kroppsliga och själsliga hälsa. Verkställighet bör kunna vägras i samtliga fall då verkställighet inte är förenlig med barnets bästa. Vidare bör i verkställighetsärenden vårdnads- och umgängesfrågan med bindande verkan kunna återförvisas till allmän domstol för omprövning. Vad utskottet sålunda anfört bör med bifall till motion L412 yrkande 1 i denna del ges regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under moment 8 bort ha följande lydelse:

8. beträffande *verkställighet av vårdnads- och umgängesavgöranden*

att riksdagen med bifall till motion 1987/88:L412 yrkande 1 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

Resekostnader vid utövande av umgänge, m.m. (möm. 11)

Ulla Orring och Bengt Harding Olson (båda fp) anför:

Familjesplittring i form av skilsmässa eller separation har blivit allt vanligare i dagens samhälle. Därvid är barnen hårt drabbade. Men sådan splittring medför också många och stora problem för övriga berörda parter.

En särskilt utsatt grupp är de ensamstående fäderna. Efter separation hamnar de lätt i en riskzon, där ekonomiska och sociala problem av olika slag är alltför vanliga. Ofta råkar dessa män in i missbrukssituationer, som i sin tur kan leda till ohälsa och kriminalitet.

Mot denna bakgrund hade det varit till fördel om utskottet hade ställt sig bakom tanken att de ensamstående fädernas situation allsidigt och skyndsamt utreds. Vi har dock av formella skäl inte kunnat reservera oss på denna punkt och yrka på en sådan utredning.

